

Samling af Afgørelser

DOMSTOLENS DOM (Fjerde Afdeling)

10. april 2014*

Indhold

I – Retsforskrifter	4
II – Sagens baggrund og den omtvistede beslutning	5
III – Sagen for Retten og den appellerede dom	8
IV – Parternes påstande og retsforhandlingerne for Domstolen	9
V – Om appellerne	10
A – Sammenfatning af anbringenderne	10
B – Undersøgelse af anbringenderne	12
1. Anbringenderne om at tilregne moderselskaberne deres datterselskabers ulovlige adfærd ...	12
a) Selskaberne i Alstom-koncernens første anbringende om Kommissionens tilsidesættelse af begrundelsespligten	12
i) Selskaberne i Alstom-koncernens første anbringendes første led	12
– Parternes argumenter	12
– Domstolens bemærkninger	12
ii) Selskaberne i Alstom-koncernens første anbringendes andet led	15
b) Arevas første anbringende og selskaberne i Alstom-koncernens andet anbringende om Rettens tilsidesættelse af begrundelsespligten	15
i) Selskaberne i Alstom-koncernens andet anbringendes første led	16
ii) Arevas første anbringende og selskaberne i Alstom-koncernens andet anbringendes andet led	17

* Processprog: fransk.

– Parternes argumenter	17
– Domstolens bemærkninger	17
iii) Selskaberne i Alstom-koncernens andet anbringende fjerde led	19
c) Selskaberne i Alstom-koncernens tredje anbringende om en tilsidesættelse af artikel 101 TEUF, bl.a. reglerne om tilregnelser af overtrædelser samt princippet om retten til en retfærdig rettergang og princippet om uskyldsformodning	19
i) Selskaberne i Alstom-koncernens tredje anbringendes første led	19
ii) Selskaberne i Alstom-koncernens tredje anbringendes andet led	20
2. Anbringenderne om anvendelsen af reglerne om solidarisk hæftelse for betaling af bøder ..	21
a) Argumenterne om den faktiske solidariske hæftelse, der er pålagt moderselskaberne Areva og Alstom	21
i) Parternes argumenter	21
ii) Domstolens bemærkninger	23
– Formaliteten	23
– Om realiteten	24
b) Argumenterne om den indbyrdes fordeling af bøden mellem de solidariske meddebitorer	26
i) Parternes argumenter	26
ii) Domstolens bemærkninger	27
3. Arevas fjerde anbringende om en tilsidesættelse af proportionalitetsprincippet og ligebehandlingsprincippet ved fastsættelsen af den bøde, selskabet er pålagt	29
i) Parternes argumenter	29
ii) Domstolens bemærkninger	29
4. Alstoms femte anbringende om en tilsidesættelse af adgangen til effektive retsmidler	31
i) Parternes argumenter	31
ii) Domstolens bemærkninger	32
VI – Sagsomkostninger	33

»Appel — konkurrence — kartel — markedet for projekter angående gasisoleret koblingsudstyr — datterselskabers ulovlige adfærd tilregnet deres moderselskaber — begrundelsespligt — solidarisk hæftelse for betaling af bøden — begrebet virksomhed — såkaldt »faktisk« solidarisk hæftelse — retssikkerhedsprincippet og princippet om individuelle straffe og sanktioner — proportionalitets- og ligebehandlingsprincippet«

I de forenede sager C-247/11 P og C-253/11 P,

angående to appeller i henhold til artikel 56 i statuten for Den Europæiske Unions Domstol, iværksat den 18. og 20. maj 2011,

Areva SA (sag C-247/11 P), Paris (Frankrig), ved advokats A. Schild, C. Simphal og E. Estellon,

appellant,

de øvrige parter i appelsagen:

Alstom SA, Levallois-Perret (Frankrig)

T&D Holding SA, tidligere Areva T&D Holding SA, Levallois-Perret

Alstom Grid SAS, tidligere Areva T&D SA, La Défense (Frankrig)

Alstom Grid AG, tidligere Areva T&D AG, Oberentfelden (Schweiz) (sag C-253/11 P),

ved advokats J. Derenne, A. Müller-Rappard og M. Lagrue,

sagsøgere i første instans,

Europa-Kommissionen ved V. Bottka og N. von Lingen, som befuldmægtigede, og med valgt adresse i Luxembourg,

sagsøgt i første instans,

og

Alstom SA

T&D Holding SA

Alstom Grid SAS

Alstom Grid AG (sag C-253/11 P),

ved advokats J. Derenne, A. Müller-Rappard og M. Lagrue,

appellanter,

de øvrige parter i appelsagen:

Areva SA ved advokats A. Schild, C. Simphal og E. Estellon,

sagsøger i første instans,

Europa-Kommissionen ved V. Bottka og N. von Lingen, som befuldmægtigede, og med valgt adresse i Luxembourg,

sagsøgt i første instans,

har

DOMSTOLEN (Fjerde Afdeling)

sammensat af afdelingsformanden, L. Bay Larsen, Domstolens vicepræsident, K. Lenaerts, som fungerende dommer i Fjerde Afdeling, og dommerne M. Safjan, J. Malenovský og A. Prechal (refererende dommer),

generaladvokat: P. Mengozzi

justitssekretær: fuldmægtig V. Tourrès,

på grundlag af den skriftlige forhandling og efter retsmødet den 2. maj 2013,

og efter at generaladvokaten har fremsat forslag til afgørelse i retsmødet den 19. september 2013,

afsagt følgende

Dom

- 1 Areva SA (herefter »Areva«), Alstom SA (herefter »Alstom«), T&D Holding SA, Alstom Grid SAS og Alstom Grid AG (herefter, disse fire sidstnævnte selskaber samlet, »selskaberne i Alstom-koncernen«, og, de fem selskaber samlet, »de appellerende selskaber«) har i deres appelskrifter nedlagt påstand om ophævelse af den dom, der blev afsagt af Den Europæiske Unions Ret den 3. marts 2011, Areva m.fl. mod Kommissionen (forenede sager T-117/07 og T-121/07, Sml. II, s. 633, herefter »den appellerede dom«), hvorved Retten ikke gav dem medhold i deres påstand om annullation af Kommissionens beslutning K(2006) 6762 endelig af 24. januar 2007 om en procedure i henhold til artikel [81 EF] og EØS-aftalens artikel 53 (sag COMP/F/38 899 – Gasisoleret koblingsudstyr), hvoraf et resumé er offentliggjort i *Den Europæiske Unions Tidende* (EUT 2008 C 5, s. 7, herefter »den omtvistede beslutning«), og en subsidiær påstand om nedsættelse af den bøde, som appellanterne var blevet pålagt ved nævnte beslutning.

I – Retsforskrifter

- 2 Artikel 23 i Rådets forordning (EF) nr. 1/2003 af 16. december 2002 om gennemførelse af konkurrencereglerne i [...] artikel 81 [EF] og 82 [EF] (EFT 2003 L 1, s. 1) med overskriften »Bøder« bestemmer:

»[...]

2. Kommissionen kan ved beslutning pålægge virksomheder og virksomhedssammenslutninger bøder, hvis de forsætligt eller uagtsomt:

- a) overtræder [...] artikel 81 [EF] eller 82 [EF], [...]

[...]

3. Ved fastlæggelse af bødens størrelse skal der tages hensyn til både overtrædelsens grovhed og varighed.

[...]«

3 Denne forordnings artikel 31 med overskriften »Prøvelse ved Domstolen« bestemmer:

»Domstolen har fuld prøvelsesret med hensyn til klager over beslutninger, hvorved Kommissionen fastsætter en bøde eller en tvangsbøde. Den kan ophæve, nedsætte eller forhøje den pågældende bøde eller tvangsbøde.«

II – Sagens baggrund og den omtvistede beslutning

4 De faktiske omstændigheder, der har givet anledning til den foreliggende tvist, således som de er gengivet i den appellerede doms præmis 1-35, kan sammenfattes som følger.

5 Tvisten vedrører et kartel vedrørende salget af gasisolerede koblingsanlæg (herefter »GIS«), der anvendes til at kontrollere energistrømmen i elnet. Der er tale om tungt elektrisk udstyr, der anvendes som hovedkomponent i nøglefærdige transformestationer.

6 I den appellerede doms præmis 6-9 beskrives de forskellige selskaber, der er involveret i denne tvist, således:

»6 Alstom (tidligere Alsthom), som er et fransk aktieselskab med en bestyrelse, er moderselskabet i en koncern (herefter »Alstom-koncernen«). I perioden mellem den 15. april 1988 og den 8. januar 2004 drev Alstom-koncernen virksomhed inden for eltransmission og distribution (herefter »T & D-branchen«) og navnlig på GIS-området.

7 Alstom-koncernens virksomhed på GIS-området blev i Frankrig drevet af Alstom SA (France) indtil 1989, da selskabet tog navneforandring til GEC Alsthom SA, som var helejet af GEC Alsthom NV. Den 16. november 1992 blev Kléber Eylau SA stiftet, og det blev tildelt virksomheden på GIS-området i Frankrig ved en aftale, der trådte i kraft den 7. december 1992. GEC Alsthom SA ejede 99,76% af Kléber Eylau, og Étoile Kléber ejede 0,04% heraf. I juni 1993 blev Kléber Eylau til GEC Alsthom T&D SA, og dette blev for sin del i juni 1998 til Alstom T&D SA. Sidstnævnte var helejet af Alstom Holdings (France), som for sin del var helejet af Alstom.

8 Fra januar 1986 blev Alstom-koncernens virksomhed på GIS-området drevet parallelt i Schweiz og Frankrig, da Sprecher Energie AG blev et helejet datterselskab af Alsthom. I november 1993 blev Sprecher Energie til GEC Alsthom T&D AG, som i juli 1997 blev til GEC Alsthom AG og i juni 1998 til Alstom AG (herefter »Alstom (Suisse)«). Den 22. december 2000 blev sidstnævnte overtaget af Alstom Power (Schweiz) AG. Den nye enhed fik navneforandring til Alstom (Schweiz) AG. I november 2002 blev der inden for Alstom-koncernen oprettet en ny juridisk enhed, som virksomheden inden for T & D-branchen i Schweiz blev overdraget til. Denne nye enhed, der først blev benævnt Alstom (Schweiz) Services AG, har senere fået navnet Alstom T&D AG.

9 Alstom-koncernens samlede virksomhed inden for T & D-branchen blev den 8. januar 2004 overdraget til en koncern, som Areva, der er et fransk aktieselskab med en direktion og en bestyrelse, er moderselskab i (herefter »Areva-koncernen«). I perioden fra den 9. januar til den 11. maj 2004 blev Areva-koncernens virksomhed på GIS-området drevet af Areva T&D SA og af Areva T&D AG, som er helejede datterselskaber af Areva T&D Holding SA [herefter »Areva T&D Holding«], som for sin del er helejet af Areva (herefter samlet [...] »selskaberne i Areva-koncernen«).

- 7 Den 3. marts 2004 underrettede ABB Ltd (herefter »ABB«) Kommissionen om eksistensen af en konkurrencebegrænsende praksis i GIS-branchen og anmodede mundtligt om bødefritagelse i overensstemmelse med Kommissionens meddelelse om bødefritagelse eller bødenedsættelse i kartelsager (EFT 2002 C 45, s. 3, herefter »samarbejdsmeddelelsen«). Den 25. april 2004 indrømmede Kommissionen ABB en betinget bødefritagelse.
- 8 På baggrund af ABB's erklæringer indledte Kommissionen en undersøgelse og foretog den 11. og 12. maj 2004 uanmeldt kontrolundersøgelser i bl.a. Areva T&D SA's lokaler. Den 20. april 2006 vedtog Kommissionen en klagepunktsmeddelelse, som den ud over Alstom og selskaberne i Areva-koncernen rettede til ABB, Fuji Electric Holdings Co. Ltd, Fuji Electric Systems Co. Ltd, Hitachi Ltd, Hitachi Europe Ltd, Japan AE Power Systems Corp., Mitsubishi Electric System Corp., Nuova Magrini Galileo SpA, Schneider Electric SA, Siemens AG, Toshiba Corp. og til fem selskaber i den koncern, hvis moderselskab var VA Technologie AG, herunder VA Technologie AG selv.
- 9 Den 24. januar 2007 vedtog Kommissionen den omtvistede beslutning, som blev meddelt de 20 selskaber, som klagepunktsmeddelelsen var blevet rettet til.
- 10 I den appellerede doms præmis 29-31 er kendetegnene for det pågældende kartel, således som de er fastslået i den omtvistede beslutning, sammenfattet således:
- »29 I 113.-123. betragtning til den [omtvistede] beslutning anførte Kommissionen, at de forskellige virksomheder, der havde deltaget i kartellet, havde koordineret fordelingen af GIS-projekter på verdensplan – bortset fra visse markeder – efter aftalte regler navnlig med henblik på at fastholde kvoter, som i vidt omfang afspejlede deres anslåede historiske markedsandele. Kommissionen præciserede, at tildelingen af GIS-projekter var sket på grundlag af en samlet »japansk« kvote og en samlet »europæisk« kvote, som derefter skulle fordeles mellem henholdsvis de japanske og de europæiske producenter. Der var ved en aftale underskrevet i Wien [(Østrig)] den 15. april 1988 (herefter »GQ-aftalen«) fastsat regler for tildelingen af GIS-projekterne enten til de japanske producenter eller til de europæiske producenter og for at fratække den tilsvarende kvote deres værdi. I 124.-132. betragtning til den [omtvistede] beslutning præciserede Kommissionen i øvrigt, at de forskellige virksomheder, der havde deltaget i kartellet, havde oprettet en uskreven ordning [...], hvorefter GIS-projekterne i Japan på den ene side og i landene for de europæiske medlemmer af kartellet på den anden side, der under ét betegnedes GIS-projekternes »hjemlande«, var forbeholdt henholdsvis de japanske medlemmer og de europæiske medlemmer af kartellet. GIS-projekterne i »hjemlandene« var ikke genstand for udveksling af oplysninger mellem de to grupper og blev ikke fratrukket deres respektive kvoter.
- 30 GQ-aftalen indeholdt også regler om udveksling af oplysninger, der var nødvendige for, at kartellet mellem de to producentgrupper fungerede, hvilket bl.a. var sikret ved hjælp af sekretærerne for de to grupper, manipulationen med de berørte udbud og prisfastsættelsen for de GIS-projekter, der ikke kunne tildeles. GQ-aftalen fandt ifølge ordlyden af dens bilag 2 anvendelse på hele verden med undtagelse af De Forenede Stater, Canada, Japan og 17 vesteuropæiske lande. Desuden var GIS-projekterne i andre europæiske lande end »hjemlandene« i medfør af [nævnte uskreven ordning] ligeledes forbeholdt den europæiske gruppe, idet de japanske producenter havde forpligtet sig til ikke at indgive bud på GIS-projekterne i Europa.
- 31 Ifølge Kommissionen reguleredes fordelingen af GIS-projekterne mellem de europæiske producenter af en aftale, som ligeledes var underskrevet i Wien den 15. april 1988, med titlen »E-Group Operation Agreement for GQ-Agreement« (E-gruppens aftale om iværksættelse af GQ-aftalen [...]). Den anførte, at GIS-projekterne i Europa blev fordelt efter de samme regler og procedurer som dem, der regulerede fordelingen af GIS-projekterne i andre lande. Navnlig skulle GIS-projekterne i Europa også meddeles, registreres, tildeles, systematiseres eller have tildelt en minimumspris.«

- 11 På grundlag af de faktuelle konstateringer og de retlige vurderinger i beslutningen fastslog Kommissionen, at de implicerede virksomheder havde overtrådt artikel 81 EF og artikel 53 i aftalen om Det Europæiske Økonomiske Samarbejdsområde af 2. maj 1992 (EFT 1994 L 1, s. 3, herefter »EØS-aftalen«), og pålagde virksomhederne bøder, hvis størrelse den havde beregnet efter den metode, som er angivet i retningslinjerne for beregningen af bøder i henhold til artikel 15, stk. 2, i forordning nr. 17 og artikel 65, stk. 5, i EKSF-traktaten (EFT 1998 C 9, s. 3, herefter »retningslinjerne«) samt i samarbejdsmeddelelsen.
- 12 Kommissionen besluttede, at den i medfør af samarbejdsmeddelelsen måtte tiltræde ABB's anmodning om bødefritagelse, men at anmodningerne om bødenedsættelse indgivet af andre selskaber, herunder Areva, måtte afvises.
- 13 Den omtvistede beslutnings artikel 1 og 2 bestemmer:

»*Artikel 1*

Følgende virksomheder har overtrådt [artikel 81 EF og EØS-aftalens artikel 53] ved i de nævnte perioder at have deltaget i et kartel og en samordnet praksis i [GIS]-sektoren i [Det Europæiske Økonomiske Samarbejdsområde (EØS)]:

[...][...]

- b) [Alstom], fra den 15. april 1988 til den 8. januar 2004
- c) [Areva], fra den 9. januar 2004 til den 11. maj 2004
- d) Areva T&D AG, fra den 22. december 2003 til den 11. maj 2004
- e) Areva T&D Holding [...], fra den 9. januar 2004 til den 11. maj 2004
- f) Areva T&D SA, fra den 7. december 1992 til den 11. maj 2004

[...]

Artikel 2

For de i artikel 1 omhandlede overtrædelser pålægges der følgende bøder:

[...]

- b) [Alstom]: 11 475 000 EUR
- c) [Alstom], solidarisk med Areva T&D SA: 53 550 000 EUR. Af beløbet for Areva T&D SA (53 550 000 EUR), Areva [...], Areva T&D Holding [...] og Areva T&D AG solidarisk med Areva T&D SA: 25 500 000 EUR

[...]«

- 14 Det følger af oplysningerne afgivet af de appellerende selskaber, at Areva den 7. juni 2010 afstod alle sine aktiviteter inden for T & D-branchen. Særligt overtog Alstom atter transmissionsaktiviteterne. Herefter skiftede Areva T&D Holding navn til T&D Holding SA, Areva T&D SA blev til Alstom Grid SAS, og Areva T&D AG kendes nu under navnet Alstom Grid AG.

III – Sagen for Retten og den appellerede dom

- 15 Det fremgår af den appellerede doms præmis 50, at selskaberne i Areva-koncernen til støtte for deres annullationspåstande påberåbte sig syv anbringender, som Retten gengav således:

»Det første anbringende vedrører tilsidesættelse af begrundelsespligten i henhold til artikel 253 EF. Det andet anbringende vedrører i det væsentlige en tilsidesættelse af reglerne om pålæggelse af ansvaret for overtrædelser, som følger af artikel 81, stk. 1, EF og af EØS-aftalens artikel 53, stk. 1, samt en tilsidesættelse af de generelle principper om retssikkerhed og forbuddet mod tilbagevirkende kraft. Det tredje anbringende vedrører i det væsentlige en tilsidesættelse af reglerne om pålæggelse af ansvaret for overtrædelser, som følger af artikel 81, stk. 1, EF og af EØS-aftalens artikel 53, stk. 1. Det fjerde anbringende vedrører i det væsentlige en tilsidesættelse af reglerne om pålæggelse af ansvaret for overtrædelser og om solidarisk betaling af bøder, som følger af artikel 81, stk. 1, EF og af EØS-aftalens artikel 53, stk. 1, en tilsidesættelse af artikel 7 EF samt en tilsidesættelse af de generelle principper om ligebehandling og proportionalitet, om retssikkerhed, om forbuddet mod tilbagevirkende kraft og om effektiv domstolsbeskyttelse. Det femte anbringende vedrører en tilsidesættelse af reglerne om solidarisk betaling af bøder, som følger af artikel 81, stk. 1, EF og af EØS-aftalens artikel 53, stk. 1. Det sjette anbringende vedrører i det væsentlige en tilsidesættelse af artikel 23, stk. 2, litra a), i [forordning nr. 1/2003] og af punkt 2 [i retningslinjerne], en fejlagtig bedømmelse samt en tilsidesættelse af de generelle principper om ligebehandling og proportionalitet. Endelig bygger det syvende anbringende i det væsentlige på en fejlagtig bedømmelse og en tilsidesættelse af artikel 81 EF og af EØS-aftalens artikel 53, stk. 1, og af samarbejdsmeddelelsen.«

- 16 Retten gengav i den appellerede doms præmis 51 de otte anbringender, som Alstom påberåbte sig til støtte for sine påstande, således:

»Det første anbringende vedrører tilsidesættelsen af adgangen til effektive retsmidler. Det andet anbringende vedrører i det væsentlige en tilsidesættelse af reglerne om solidarisk betaling af bøder, som følger af artikel 81 EF og af EØS-aftalens artikel 53, en tilsidesættelse af de generelle principper om retssikkerhed og om individuelle straffe samt en tilsidesættelse af begrundelsespligten. Det tredje anbringende vedrører en tilsidesættelse af begrundelsespligten, som følger af artikel 253 EF. Det fjerde anbringende vedrører principalt en tilsidesættelse af reglerne om pålæggelse af ansvaret for overtrædelser, som følger af artikel 81 EF og af EØS-aftalens artikel 53 samt en retlig fejl, og subsidiært en tilsidesættelse af artikel 25 i forordning nr. 1/2003. Det femte anbringende vedrører i det væsentlige en fejlagtig bedømmelse, en tilsidesættelse af retningslinjerne, en tilsidesættelse af principperne om ligebehandling og proportionalitet samt en tilsidesættelse af begrundelsespligten. Det sjette anbringende vedrører i det væsentlige en tilsidesættelse af bevisreglerne for den fortsatte overtrædelse af artikel 23, stk. 3, i forordning nr. 1/2003 og af artikel 15, stk. 2, i Rådets forordning nr. 17 af 6. februar 1962, første forordning om anvendelse af bestemmelserne i [artikel 81 EF] og [82 EF], med senere ændringer (EFT 1959-1962 s. 81), samt en tilsidesættelse af retssikkerhedsprincippet. Det syvende anbringende bygger på en tilsidesættelse af princippet om overholdelse af retten til forsvar og af artikel 27, stk. 1, i forordning nr. 1/2003. Det ottende anbringende vedrører i det væsentlige en tilsidesættelse af retningslinjerne og subsidiært en tilsidesættelse af proportionalitetsprincippet.«

- 17 Retten tiltrådte i den appellerede doms præmis 317 appellanternes anbringender vedrørende en tilsidesættelse af proportionalitetsprincippet samt ligebehandlingsprincippet og annullerede den omtvistede beslutnings artikel 2, litra b) og c), idet den i forhold til den skærpente omstændighed, som beroede på den ledende rolle i overtrædelserne, pålagde Alstom og selskaberne i Areva-koncernen en forhøjelse på 50% af grundbeløbet for deres bøder, hvilket var identisk med den forhøjelse, der var blevet pålagt Siemens AG.

- 18 Retten fastsatte i denne doms præmis 323 under udøvelsen af sin fulde prøvelsesret satsen for forhøjelse af bødens grundbeløb i medfør af denne skærpende omstændighed til 35% for Alstom og Areva T&D SA samt til 20% for Areva T&D AG, Areva og Areva T&D Holding og ændrede i henhold hertil bøderne pålagt ved den omtvistede beslutnings artikel 2, litra b) og c).
- 19 Retten forkastede alle de øvrige anbringender, som Alstom og selskaberne i Areva-koncernen havde påberåbt sig.
- 20 Retten annullerede i den appellerede doms konklusions punkt 2 ligeledes den omtvistede beslutnings artikel 2, litra b) og c), og fastsatte i denne doms konklusions punkt 3 bøderne således:
- »– Alstom [...]: 10 327 500 EUR
- Alstom: 48 195 000 EUR til solidarisk betaling med Areva T&D SA, idet 20 400 000 EUR af det beløb, som Areva T&D SA skal betale, betales af dette in solidum med Areva T&D AG, Areva [...] og Areva T&D Holding [...]«

IV – Parternes påstande og retsforhandlingerne for Domstolen

- 21 Areva har i appelskriftet nedlagt følgende påstande:
- Den appellerede dom ophæves.
  - Såfremt Domstolen skønner, at sagen er moden til endelig påkendelse, annulleres, principalt, den omtvistede beslutnings artikel 1, litra c), og artikel 2, litra c), subsidiært nedsættes den bøde, som er pålagt appellanten, væsentligt, og Kommissionen tilpligtes at betale sagens omkostninger, herunder appellants omkostninger for Retten.
  - Såfremt Domstolen skønner, at sagen ikke er moden til endelig påkendelse, hjemvises sagen til en afdeling ved Retten i en anderledes sammensætning, og afgørelsen om sagens omkostninger udsættes.
- 22 Selskaberne i Alstom-koncernen har i appelskriftet nedlagt følgende påstande:
- Den appellerede dom ophæves.
  - Såfremt Domstolen skønner, at sagen er moden til endelig påkendelse, annulleres, principalt, den omtvistede beslutnings artikel 1, litra b), d), e) og f), og artikel 2, litra b) og c), subsidiært nedsættes den bøde, som er pålagt appellanterne, væsentligt, og Kommissionen tilpligtes at betale sagens omkostninger, herunder omkostningerne for Retten.
  - Såfremt Domstolen skønner, at sagen ikke er moden til endelig påkendelse, hjemvises sagen til en afdeling ved Retten i en anderledes sammensætning, og afgørelsen om sagens omkostninger udsættes.
- 23 Ved kendelse af 20. juli 2011 har Domstolens præsident besluttet at forene sagerne C-247/11 P og C-253/11 P med henblik på den skriftlige forhandling, den mundtlige forhandling og dommen.

V – Om appellerne

A – Sammenfatning af anbringenderne

- 24 Areva har til støtte for sin appel påberåbt sig fire anbringender om ophævelse, hvoraf det første, som er delt i tre led, vedrører en tilsidesættelse af begrundelsespligten, som påhviler Retten, og retten til forsvar som led i undersøgelsen af Arevas faktiske udøvelse af en afgørende indflydelse på Areva T&D SA og Areva T&D AG i perioden fra den 9. januar til den 11. maj 2004, idet:
- Retten har erstattet Kommissionens argumenter med sine egne, idet den efter den omtvistede beslutning har føjet grunde hertil for at finde, at Kommissionen med rette kunne gøre gældende, at den ikke havde vendt formodningen om den faktiske udøvelse af en afgørende indflydelse
  - Retten har fremsat argumenter, der ikke gør det muligt at forstå begrundelsen for, at den ikke har fulgt Arevas argumentation om at afkræfte denne formodning, og
  - Retten har pålagt førelsen af et *probatio diabolica* (herefter »umuligt bevis«) som led i denne afkræftelse af nævnte formodning og har afvist at give Areva mulighed for at udtale sig om de nye argumenter, som er tilføjet den omtvistede beslutning.
- 25 Arevas øvrige tre anbringender vedrører tilsidesættelsen af henholdsvis:
- reglerne om solidarisk hæftelse for betaling af bøder, hvilket medfører en tilsidesættelse af retssikkerhedsprincippet og princippet om individuelle straffe, for så vidt som Retten ikke har sanktioneret Kommissionen for at have skabt en faktisk solidarisk hæftelse mellem Areva og Alstom, to selskaber, som aldrig har været en del af samme økonomiske enhed
  - reglerne om delegation af Kommissionens beføjelser, Rettens begrundelsespligt og princippet om individuelle straffe og sanktioner, idet Retten ikke har sanktioneret Kommissionen for, at den i den omtvistede beslutning ikke behandlede spørgsmålet om henholdsvis Arevas og Alstoms bidrag til bøden, hvorved den implicit uddelegerede løsningen af dette spørgsmål til den nationale ret eller en voldgiftsdomstol, skønt en sådan beslutning hører under Kommissionens skønsmæssige beføjelser for sanktionen, som ikke kan delegeres, og
  - proportionalitets- og ligebehandlingsprincippet, idet Retten godkendte de bøder, der var pålagt Areva solidarisk for en overtrædelse af fire måneders varighed, hvis beløb udgjorde omtrent halvdelen af den bøde, som Alstom skal betale solidarisk for en overtrædelse af tolv års varighed, eller det dobbelte af den bøde, som Alstom skal betale alene for sin direkte deltagelse i det pågældende kartel for en periode på fire år, uden at det er berettiget ved en betydelig forskel i selskabernes størrelse eller ved overtrædelsens grovhed i den omtvistede periode.
- 26 Selskaberne i Alstom-koncernen har til støtte for deres appel fremsat fem anbringender om ophævelse, hvoraf nogle kan opdeles i flere led, og som vedrører en tilsidesættelse af henholdsvis:
- begrundelsespligten, idet Retten fastslog, dels at Kommissionens havde givet en tilstrækkelig begrundelse for sin konklusion om, at Alstom er solidarisk ansvarlig med Areva T&D SA og Areva T&D AG, baseret på det forhold, at Alstom ikke afkræftede formodningen om, at selskabet udøvede en afgørende indflydelse på sine datterselskaber, selv om Kommissionen ikke tog stilling til de af Alstom fremlagte oplysninger med henblik på at afkræfte denne formodning (første led), dels at Kommissionen med rette kunne afstå fra at give en begrundelse for årsagerne til, at to selskaber, som ikke dannede en økonomisk enhed på tidspunktet for en beslutnings vedtagelse, solidarisk kunne pålægges en bøde (andet led)

- begrundelsespligten, der påhviler Retten, idet:
  - Retten erstattede Kommissionens argumentation med sin egen ved efterfølgende at føje grunde til den omtvistede beslutning, som ikke fandtes heri (de tre første led), og
  - Retten ikke retligt fyldestgørende besvarede appellansens argument om, at to selskaber, som ikke dannede en økonomisk enhed på tidspunktet for vedtagelsen af Kommissionens beslutning, ikke kan pålægges en bøde solidarisk (fjerde led)
- artikel 101 TEUF og princippet om retten til en retfærdig rettergang og princippet om uskyldsformodning, som fremgår af artikel 47 og 48 i Den Europæiske Unions charter om grundlæggende rettigheder og artikel 6 i den europæiske konvention til beskyttelse af menneskerettigheder og grundlæggende frihedsrettigheder, undertegnet i Rom den 4. november 1950, idet:
  - Retten som led i anvendelsen af om formodningen om udøvelse af en afgørende indflydelse anvendte en definition af den afgørende indflydelse, som et moderskab udøver på sit datterselskab, som er helt uden forbindelse med en faktisk adfærd på det pågældende marked, og derfor gjorde denne formodning uafkræftelig, og
  - Retten begik retlige fejl med hensyn til fastlæggelsen af Areva T&D Holdings faktiske udøvelse af en afgørende indflydelse på Areva T&D SA og Areva T&D AG i perioden fra den 9. januar til den 11. maj 2004
- solidaritetsbegrebet, idet:
  - Retten fandt, at solidaritetsbegrebet afgør de andele af de respektive bidrag for selskaberne, der er pålagt en bøde solidarisk, og
  - Retten ikke sanktionerede Kommissionen for dens uddelegering af sine beføjelser til at afgøre hver sanktioneret virksomheds ansvar og herved tilsidesatte retssikkerhedsprincippet og princippet om individuelle straffe samt artikel 13 TEU
- Retten tilsidesatte sin pligt til tage stilling til de fremsatte anbringender, idet den tog fejl med hensyn til rækkevidden af et anbringende om en tilsidesættelse af retten til adgang til effektive retsmidler og til domstolsbeskyttelse og dermed ikke tog stilling til det fremsatte anbringende, men derimod til et andet anbringende, som ikke var blevet fremsat.

B – Undersøgelse af anbringenderne

1. Anbringenderne om at tilregne moderselskaberne deres datterselskabers ulovlige adfærd

a) Selskaberne i Alstom-koncernens første anbringende om Kommissionens tilsidesættelse af begrundelsespligten

i) Selskaberne i Alstom-koncernens første anbringendes første led

– Parternes argumenter

- 27 Selskaberne i Alstom-koncernen har med deres første anbringendes første led, som vedrører den appellerede doms præmis 90-99, kritiseret Retten for, at den ikke sanktionerede Kommissionen for at tilsidesætte den begrundelsespligt, der påhvilede den. Særligt besvarede Kommissionen ikke de argumenter, som Alstom fremførte i punkt 90-150 i sit svar på klagepunktsmeddelelsen, som var underbygget af dokumenter bilagt dette svar, der tilsigtede at afkræfte formodningen om faktisk udøvelse af afgørende indflydelse. Disse beviser skulle påvise, at på trods af formodningen for Alstoms afgørende indflydelse på dens datterselskaber, som var helejede af Alstom, bestemte disse på tidspunktet for overtrædelsen deres adfærd på markedet uafhængigt af moderselskabet.
- 28 Selskaberne i Alstom-koncernen har endvidere gjort gældende, at Retten foretog en urigtig gengivelse af den omtvistede beslutning, bl.a. i den appellerede doms præmis 95, idet 345.-347. betragtning til den nævnte beslutning på ingen måde sammenfattede punkt 90-150 i svaret på klagepunktsmeddelelsen.
- 29 Kommissionen har gjort gældende, at argumenterne fra selskaberne i Alstom-koncernen bør forkastes.

– Domstolens bemærkninger

- 30 Det skal indledningsvis bemærkes, at et datterselskabs overtrædelse af konkurrencereglerne kan tilregnes moderselskabet, bl.a. når datterselskabet, selv om det er en selvstændig juridisk person, ikke frit bestemmer sin adfærd på markedet, men i det væsentlige følger instrukser fra moderselskabet, navnlig under hensyn til de økonomiske, organisatoriske og juridiske forbindelser mellem disse to juridiske enheder (jf. bl.a. dom af 10.9.2009, sag C-97/08 P, Akzo Nobel m.fl. mod Kommissionen, Sml. I, s. 8237, præmis 58, og af 19.7.2012, forenede sager C-628/10 P og C-14/11 P, Alliance One International og Standard Commercial Tobacco mod Kommissionen og Kommissionen mod Alliance One International m.fl., præmis 43).
- 31 I en sådan situation, hvor moderselskabet og datterselskabet er en del af samme økonomiske enhed og således udgør én virksomhed i artikel 81 EF's forstand, kan Kommissionen således rette en beslutning, hvorved der pålægges bøder, til moderselskabet, uden at der kræves en konstatering af, at sidstnævnte var personligt impliceret i overtrædelsen (jf. dommen i sagen Akzo Nobel m.fl. mod Kommissionen, præmis 59, og dommen i sagen Alliance One International og Standard Commercial Tobacco mod Kommissionen og Kommissionen mod Alliance One International m.fl., præmis 44).
- 32 Domstolen har præciseret, at i det konkrete tilfælde, hvor moderselskabet ejer 100% af kapitalen i det datterselskab, som har overtrådt de EU-retlige konkurrenceregler, kan det pågældende moderselskab dels udøve afgørende indflydelse på dette datterselskabs adfærd, dels foreligger der en simpel formodning om, at det pågældende moderselskab faktisk udøver en sådan indflydelse (dommen i sagen Alliance One International og Standard Commercial Tobacco mod Kommissionen og Kommissionen mod Alliance One International m.fl., præmis 46 og den deri nævnte retspraksis).

- 33 Det er under disse omstændigheder tilstrækkeligt, at Kommissionen beviser, at hele kapitalen i et datterselskab ejes af moderselskabet, for at det kan formodes, at moderselskabet faktisk udøver en afgørende indflydelse på dette datterselskabs handelspolitik. I medfør af denne retspraksis er Kommissionen herefter i stand til at holde moderselskabet solidarisk ansvarligt for betalingen af den bøde, som er pålagt dets datterselskab, medmindre dette moderselskab, som det påhviler at afkræfte denne formodning, fører tilstrækkelige beviser med henblik på at godtgøre, at dets datterselskab optræder selvstændigt på markedet (dommen i sagen Akzo Nobel m.fl. mod Kommissionen, præmis 61, og i sagen Alliance One International og Standard Commercial Tobacco mod Kommissionen og Kommissionen mod Alliance One International m.fl., præmis 47).
- 34 Når en beslutning om anvendelse af EU's konkurrenceregler især er rettet til en flerhed af adressater og vedrører spørgsmålet om, hvem der bærer ansvaret for overtrædelsen, skal den indeholde en tilstrækkelig begrundelse i forhold til hver af adressaterne, navnlig i forhold til de af dem, som i henhold til beslutningen skal bære byrden ved overtrædelsen. I forhold til et moderselskab, der holdes ansvarligt for sit datterselskabs ulovlige adfærd, skal en sådan beslutning i princippet således indeholde en detaljeret redegørelse for, hvorfor det pågældende selskab kan gøres ansvarligt for overtrædelsen (dommen i sagen Alliance One International og Standard Commercial Tobacco mod Kommissionen og Kommissionen mod Alliance One International m.fl., præmis 75).
- 35 Hvad nærmere angår en kommissionsbeslutning, som i forhold til visse adressater udelukkende støtter sig på formodningen om udøvelse af en afgørende indflydelse, må det konstateres, at Kommissionen under alle omstændigheder – idet denne formodning under omstændighederne ellers ville blive uafkræftelig – er forpligtet til for adressaterne nøje at fremlægge grundene til, at nævnte påberåbte faktiske og retlige omstændigheder ikke har været tilstrækkelige til at afkræfte nævnte formodning (dom af 29.9.2011, sag C-521/09 P, Elf Aquitaine mod Kommissionen, Sml. I, s. 8947, præmis 153).
- 36 Kommissionen er imidlertid på ingen måde forpligtet til udelukkende at lægge den nævnte formodning til grund. Intet hindrer således denne institution i fastslå et moderselskabs faktiske udøvelse af en afgørende indflydelse på sit datterselskab med andre beviser eller gennem en kombination af sådanne beviser og den nævnte formodning (dommen i sagen Alliance One International og Standard Commercial Tobacco mod Kommissionen og Kommissionen mod Alliance One International m.fl., præmis 49).
- 37 Som Retten i det foreliggende tilfælde fastslog i den appellerede doms præmis 91, fremgår det af den omtvistede beslutning, særligt 335., 348.-356. og 358. betragtning hertil, at Kommissionen for at fastslå Alstoms ansvar for dets helejede datterselskabers overtrædelser endelig ikke havde besluttet kun støtte sig på formodningen om en afgørende indflydelse, men at den snarere lagde vægt på den såkaldte »dobbelte grundlag«-metode ved at kombinere denne formodning med andre beviser, i dette tilfælde faktiske forhold fremført under den administrative procedure, som bekræftede denne formodning (jf. analogt dommen i sagen Alliance One International og Standard Commercial Tobacco mod Kommissionen og Kommissionen mod Alliance One International m.fl., præmis 50).
- 38 Som generaladvokaten har bemærket i punkt 25 og 26 i sit forslag til afgørelse, forekommer det i betragtning af de overvejelser, der er udtrykt i den omtvistede beslutning, at Kommissionen ikke kan kritiseres for ikke at have givet en udførlig begrundelse i overensstemmelse med kravene efter retspraksis hvad angår Alstoms skyld for den pågældende overtrædelse.
- 39 En sådan begrundelse opfylder nemlig det formål, der tilstræbes ved forpligtelsen til at begrunde en individuel beslutning, som ud over at gøre det muligt at udøve en retslig kontrol består i at give den berørte part oplysninger, der er tilstrækkelige til at afgøre, om beslutningen muligvis er behæftet med en sådan mangel, at dens gyldighed kan anfægtes (jf. analogt dom af 8.5.2013, sag C-508/11 P, ENI mod Kommissionen, præmis 71).

- 40 Hvad navnlig angår de oplysninger, som Alstom påberåbte sig i punkt 90-150 i sit svar på klagepunktsmeddelelsen for at afkræfte formodningen om faktisk afgørende indflydelse, gav Kommissionen i den omtvistede beslutning, selv om den ikke omtalte alle disse oplysninger en for en, imidlertid selskabets oplysninger, der er tilstrækkelige til at afgøre, om beslutningen muligvis er behæftet med en sådan mangel, at dens gyldighed kan anfægtes, og for at Retten kunne udøve sin retslige kontrol af nævnte beslutning (jf. i denne retning bl.a. dom af 28.6.2005, forenede sager C-189/02 P, C-202/02 P, C-205/02 P – C-208/02 P og C-213/02 P, Dansk Rørindustri m.fl. mod Kommissionen, Sml. I, s. 5425, præmis 462, samt dommen i sagen ENI mod Kommissionen, præmis 72).
- 41 Som generaladvokaten har bemærket i punkt 28 i sit forslag til afgørelse, skal det fastslås, at Kommissionen som led i den underbyggede begrundelse for at tilregne Alstom ansvaret for den pågældende overtrædelse efter »dobbelt grundlag«-metoden, som den er fremlagt i den omtvistede beslutning, bl.a. foretog en samlet vurdering af de argumenter, som Alstom påberåbte sig i punkt 90-150 i sit svar på klagepunktsmeddelelsen, for så vidt som disse kunne være relevante for at afkræfte formodningen om en faktisk udøvelse af afgørende indflydelse.
- 42 Hvad angår en beslutning som den omtvistede beslutning, der, som det tidligere er bemærket i denne doms præmis 37, støtter tilregnelsen af et moderselskab en overtrædelse begået af et datterselskab på en dobbelt grundlag-metode, der kombinerer den faktiske udøvelse af en afgørende indflydelse med beviser, der er detaljeret fremsat i denne beslutning, er en sådan samlet vurdering principielt i overensstemmelse med de begrundelseskrav, der påhviler Kommissionen, eftersom den gør det muligt for moderselskabet at få kendskab til grundlaget for, at Kommissionen besluttede at tilregne det datterselskabets overtrædelse.
- 43 Selskaberne i Alstom-koncernen har i øvrigt ikke forklaret, i hvilket omfang den påståede fejlagtige begrundelse i den omtvistede beslutning hindrede dem i at forsvare deres rettigheder på en hensigtsmæssig måde for Retten eller hindrede denne i at udøve sin prøvelsesret. Tværtimod har den detaljerede undersøgelse, som Retten foretog i den appellerede doms præmis 93-97, af Alstoms argumenter med henblik på at afkræfte formodningen om afgørende indflydelse, snarere vist, at Alstom på en hensigtsmæssig måde kunne forsvare sine rettigheder for Retten, og at sidstnævnte kunne udøve sin prøvelsesret (jf. analogt kendelse af 7.2.2012, sag C-421/11 P, Total og Elf Aquitaine mod Kommissionen, præmis 57, og af 13.9.2012, sag C-495/11 P, Total og Elf Aquitaine mod Kommissionen, præmis 50).
- 44 Hvad angår det krævede begrundelsesniveau er det tilstrækkeligt at bemærke, at til forskel fra situationen i den sag, der gav anledning til dommen af 29. september 2011 i sagen Elf Aquitaine mod Kommissionen (sag C-521/09 P, Sml. I, s. 8947), som selskaberne i Alstom-koncernen har påberåbt sig, var selskaberne i det foreliggende tilfælde ikke konfronteret med den første beslutning fra Kommissionen, hvori denne, samtidig med at den ændrede sin sædvanlige fremgangsmåde, baserede sig på den blotte formodning om moderselskabets afgørende indflydelse på datterselskabet for at tilregne moderselskabet datterselskabets overtrædelse (jf. analogt kendelsen af 7.2.2012 i sagen Total og Elf Aquitaine mod Kommissionen, præmis 58).
- 45 Endelig og i modsætning til, hvad selskaberne i Alstom-koncernen har gjort gældende, var intet til hinder for, at Kommissionen som led i undersøgelsen af, om Alstom kunne tilregnes sit datterselskabets overtrædelse, således som det fremgår af den appellerede doms præmis 97, bl.a. støttede sig på oplysninger fremlagt af tredjeparter, i dette tilfælde af selskaberne i Areva-koncernen.
- 46 Det følger heraf, at selskaberne i Alstom-koncernens første anbringendes første led skal forkastes.

ii) Selskaberne i Alstom-koncernens første anbringendes andet led

47 I det første anbringendes andet led, der vedrører den appellerede doms præmis 200, har selskaberne i Alstom-koncernen kritiseret Retten for ikke at have underkendt, at Kommissionen undlod at give en specifik begrundelse for, at den pålagde Alstom og Areva T&D SA en bøde til solidarisk hæftelse, selv om de ikke udgjorde en økonomisk enhed på tidspunktet, da den omtvistede beslutning blev vedtaget,

48 Dette andet led skal forkastes.

49 Det fremgår nemlig af fast retspraksis, at såfremt et datterselskabs overtrædelse kan tilregnes dettes moderselskab, kan disse selskaber anses for i overtrædelsesperioden at være en del af samme økonomiske enhed, og at de således skaber én samlet virksomhed i Unionens konkurrencerets forstand. Kommissionen vil derefter være i stand til at anse moderselskabet for solidarisk ansvarligt for sit datterselskabs ulovlige adfærd i nævnte periode og for betaling af den bøde, som er pålagt sidstnævnte (jf. i denne retning bl.a. dommen i sagen Alliance One International og Standard Commercial Tobacco mod Kommissionen og Kommission mod Alliance One International m.fl., præmis 44 og 47 og den deri nævnte retspraksis).

50 I betragtning af dette faste princip fandt Retten med føje i den appellerede doms præmis 200, at Kommissionen ved den omtvistede beslutning kunne finde, at den omstændighed, at datterselskabet, som havde begået overtrædelsen, og moderselskabet, som denne overtrædelse kunne tilregnes, ikke længere på det tidspunkt, da Kommissionens beslutning blev vedtaget, dannede en enkelt økonomisk enhed og dermed en enkelt virksomhed i artikel 81 EF's forstand, ikke var til hinder for, at Kommissionen kunne benytte sig af muligheden for at pålægge disse selskaber en bøde til solidarisk betaling, hvorfor der ikke var behov for at give en nøjagtig begrundelse herfor.

51 Eftersom det fremgår af gennemgangen af selskaberne i Alstom-koncernens første anbringendes første led, at den omtvistede beslutning er begrundet retligt fyldestgørende, for så vidt som Alstom kunne have kendskab til de årsager, der førte Kommissionen til at tilregne koncernen dens datterselskabers overtrædelse, og at Retten kunne udøve sin fulde prøvelsesret, kan Retten på denne baggrund ikke kritiseres for, at den ikke straffede Kommissionen for ikke at have givet en konkret begrundelse for spørgsmålet om at pålægge en bøde, som skal betales solidarisk af selskaber, der ikke længere er en del af samme virksomhed.

52 Det følger så meget desto mere heraf, således som generaladvokaten i det væsentlige har anført i punkt 39 og 40 i sit forslag til afgørelse, at pålæggelsen af en sådan bøde på selskaber, der ikke længere er en del af den samme virksomhed på tidspunktet for vedtagelsen af Kommissionens beslutning, ikke adskiller sig fra Kommissionens hidtidige praksis, hvorfor det krævede begrundelsesniveau kan være lavere.

53 Det følger heraf, at selskaberne i Alstom-koncernens første anbringendes andet led skal forkastes og følgelig det første anbringende i sin helhed.

b) Arevas første anbringende og selskaberne i Alstom-koncernens andet anbringende om Rettens tilsidesættelse af begrundelsespligten

54 Det skal indledningsvis bemærkes, at begrundelsen for Rettens domme ifølge fast retspraksis klart og utvetydigt skal angive de betragtninger, som Retten har lagt til grund, således at de berørte parter kan få kendskab til grundlaget for den trufne beslutning, og således at Domstolen kan udøve sin prøvelsesret (jf. bl.a. dommen i sagen ENI mod Kommissionen, præmis 74).

- 55 Det påhviler imidlertid ikke Retten i medfør af begrundelsespligten i sin fremstilling udtømmende og et for et at behandle alle de argumenter, der er fremført af parterne i sagen. Begrundelsen kan således fremgå indirekte, forudsat at de berørte parter kan få kendskab til begrundelsen for, at Retten ikke har godtaget deres argumenter, og således, at Domstolen kan råde over de oplysninger, der er nødvendige for, at den kan udøve sin prøvelsesret (jf. bl.a. dom af 11.7.2013, sag C-439/11 P, Ziegler mod Kommissionen, præmis 82).
- 56 I forbindelse med legalitetskontrollen i henhold til artikel 263 TEUF må Retten endvidere ikke erstatte den begrundelse, der angives af den myndighed, som udsteder den anfægtede retsakt, med sin egen (jf. bl.a. dom af 24.1.2013, sag C-73/11 P, Frucona Košice mod Kommissionen, præmis 89 og den deri nævnte retspraksis).
- 57 Retten kan imidlertid ikke kritiseres for, at den har erstattet Kommissionens begrundelse med sin egen hvad angår den omstændighed, at et datterselskabs overtrædelse tilregnes moderselskabet, hvis begrundelsen for den pågældende dom vedrører de forhold, som appellerterne gjorde gældende for Retten med henblik på at afkræfte formodningen om en afgørende indflydelse, som Retten er forpligtet til at undersøge som led i legalitetskontrollen af den omtvistede beslutning (jf. i denne retning kendelsen af 7.2.2012 i sagen Total og Elf Aquitaine mod Kommissionen, præmis 65, og af 13.9.2012 i sagen Total og Elf Aquitaine mod Kommissionen, præmis 60).

i) Selskaberne i Alstom-koncernens andet anbringendes første led

- 58 Med det andet anbringendes første led har selskaberne i Alstom-koncernen kritiseret Retten for i den appellerede doms præmis 102-110 at have erstattet Kommissionens begrundelse med sin egen. I disse præmisser undersøgte Retten de argumenter, som Alstom fremsatte i punkt 90-150 i sit svar på klagepunktsmeddelelsen, der sigtede på at afkræfte formodningen for Alstoms udøvelse af afgørende indflydelse over dets datterselskaber i perioden fra den 7. december 1992 til den 8. januar 2004. Retten har ifølge appellerterne taget stilling til disse forhold og har vurderet dem, selv om sådanne vurderinger imidlertid ikke optrådte i den omtvistede beslutning, og har således tilføjet dem til den omtvistede beslutnings begrundelse.
- 59 Denne argumentation er støttet på forudsætningen om, at Kommissionen i den omtvistede beslutning ikke foretog en behørig undersøgelse af de forhold, som Alstom påberåbte sig i punkt 90-150 i svaret på klagepunktsmeddelelsen.
- 60 Som det følger af undersøgelsen af selskaberne i Alstom-koncernens første anbringende, kan denne forudsætning ikke tiltrædes, eftersom det i nærværende doms præmis 42 er fastslået, at den omtvistede beslutning indeholdt en tilstrækkelig begrundelse vedrørende spørgsmålet, om Alstom kunne tilregnes sine datterselskabers overtrædelse, herunder en samlet stillingtagen til de forhold, som Alstom fremførte i punkt 90-150 i svaret på klagepunktsmeddelelsen.
- 61 Som det fremgår af nærværende doms præmis 57, kan Retten endvidere ikke kritiseres for, at den i den appellerede doms præmis 102-110 fremførte begrundelsen vedrørende nævnte punkt 90-150, således som den fremgår af den omtvistede beslutning, eftersom Retten i disse præmisser i den appellerede dom blot foretog en mere detaljeret gennemgang af de argumenter og beviser, som Alstom havde fremlagt under den administrative procedure.
- 62 Det følger heraf, at selskaberne i Alstom-koncernens andet anbringendes første led skal forkastes.

ii) Arevas første anbringende og selskaberne i Alstom-koncernens andet anbringendes andet led

– Parternes argumenter

- 63 Med sit første anbringende, som vedrører den appellerede doms præmis 144-152, har Areva kritiseret Retten for, at den tilsidesatte sin begrundelsespligt samt retten til forsvar.
- 64 Retten erstattede i den appellerede doms præmis 150 Kommissionens argumentation med sin egen ved at tilføje den omtvistede beslutning to nye forhold som grundlag for at afvise argumenterne om, at Areva og Areva T&D Holding SA i perioden fra den 9. januar 2004 til den 11. maj 2004 ikke havde tilstrækkelig erfaring i T & D-branchen til effektivt at kunne udøve en afgørende indflydelse på Areva T&D SA's og Areva T&D AG's (herefter samlet »T & D-datterselskaberne«) adfærd.
- 65 Disse nye forhold udgøres af påstanden om, at det ikke kunne udelukkes, at Areva og Areva T&D Holding havde kunnet opnå et kendskab til T & D-branchen i den periode, der forløb mellem indgåelsen af aftalen om Alstoms overdragelse af T & D-datterselskaberne i september 2003 og den egentlige overdragelse af disse datterselskaber den 8. januar 2004, og påstanden om, at det heller ikke kunne udelukkes, at ansættelsen af en ny leder af disse datterselskaber, der blev rekrutteret eksternt, gjorde det muligt for Areva at få en ekspertise i denne branche.
- 66 Rettens argumenter gjorde det endvidere ikke muligt at forstå, hvorfor denne ikke gav Areva medhold i selskabets argumenter. Derfor er den appellerede dom behæftet med en begrundelsesfejl.
- 67 Endelig tilsidesatte Retten Arevas ret til forsvar. Ved at basere sig på forhold, der i realiteten udgør formodninger eller hypotetiske scenarier, gjorde Retten formodningen om udøvelse af en afgørende indflydelse uafkræftelig og pålagde Areva at føre et umuligt bevis i forbindelse med påvisningen af, at selskabet ikke udøvede nogen afgørende indflydelse på dets tidligere T & D-datterselskaber ved at kræve, at selskabet skulle føre negativt bevis for den manglende indgriben i datterselskabernes adfærd. Retten gav ikke Areva mulighed for at udtale sig om disse to nye ovennævnte forhold, der er tilføjet den omtvistede beslutning.
- 68 Selskaberne i Alstom-koncernen har med deres andet anbringendes andet led kritiseret Retten for, at den tilsidesatte sin begrundelsespligt, idet selskaberne i det væsentlige har fremhævet det samme klagepunkt som det, Areva har fremført under selskabets første anbringende.
- 69 Kommissionen kan ikke godtage disse argumenter. Kommissionen har særlig gjort gældende, at Arevas anbringende må afvises, eftersom Areva med dette i virkeligheden har kritiseret Rettens bevisvurdering.

– Domstolens bemærkninger

- 70 Arevas argumentation, som er fremsat for første gang i selskabets svarskrift, hvorved det har kritiseret Retten for, at den ikke har sanktioneret Kommissionen for at have tilsidesat sin begrundelsespligt som led i analysen af Arevas faktiske udøvelse af en afgørende indflydelse på T & D-datterselskaberne, skal for det første afvises.
- 71 Denne argumentation er fundamentalt forskellig fra de argumenter, som Areva fremsatte i sit appelskrift, der kun vedrører Rettens begrundelsespligt.
- 72 Det skal fastslås, at nævnte argumentation i henhold til indholdet af procesreglementets artikel 127 og 190 udgør et nyt anbringende, som er fremsat under sagsbehandlingen, der skal afvises fra realitetsbehandling, eftersom det ikke er støttet på retlige eller faktiske forhold, der er opstået under proceduren for Domstolen (jf. bl.a. dom af 19.12.2013, forenede sager C-239/11 P, C-489/11 P og C-498/11 P, Siemens m.fl. mod Kommissionen, præmis 371 og den deri nævnte retspraksis).

- 73 Henset til de forhold i retspraksis, der er bemærket i nærværende doms præmis 54-57, skal der for det andet foretages en undersøgelse af Arevas og selskaberne i Alstom-koncernens argument om, at Retten i den appellerede doms præmis 150 tilføjede to angiveligt nye elementer til den omtvistede beslutnings begrundelse, som er omtalt i nærværende doms præmis 64.
- 74 I den forbindelse skal den appellerede doms præmis 150 undersøges inden for rammerne af Rettens argumentation i denne doms præmis 144-152 som svar på søgsmålets tredje anbringende, hvorved selskaberne i Areva-koncernen for Retten gjorde gældende, at Areva og Areva T&D Holding ikke havde tilstrækkelig erfaring i T & D-branchen til effektivt at kunne udøve en afgørende indflydelse på T & D-datterselskaberne.
- 75 Som generaladvokaten ligeledes i det væsentlige har bemærket i punkt 65-71 i forslaget til afgørelse, viser en sådan undersøgelse, at Retten i den appellerede doms præmis 150 på ingen måde tilføjede to nye forhold til den omtvistede beslutnings begrundelse ved således at erstatte den omtvistede beslutnings begrundelse med sin egen, men som led i sin legalitetskontrol af denne beslutning blot begrænsede sig til at give en detaljeret besvarelse af de for Retten fremsatte argumenter, som tilsigtede at afkræfte formodningen om en faktisk udøvelse af en afgørende indflydelse med støtte i den begrundelse, at den foreholdte overtrædelse ikke kan tilregnes moderselskaberne Areva et Areva T&D Holding, eftersom disse ikke havde tilstrækkelig erfaring i T & D-branchen.
- 76 For det tredje skal Arevas argument om, at Rettens argumentation hvad angår de to angiveligt nye forhold, der er tilføjet den omtvistede beslutning, ikke gav selskabet mulighed for at forstå, hvorledes disse forhold kunne begrunde en konstatering af en faktisk udøvelse af en afgørende indflydelse, forkastes.
- 77 Det skal i den forbindelse blot bemærkes, at de to forhold, som Areva har omtalt, således som det følger af nærværende doms præmis 75, ikke underbygger konstateringen af, at der foreligger en faktisk udøvelse af en afgørende indflydelse, men blot udgør argumenter, som Retten fremsatte som svar på selskaberne i Areva-koncernens argumentation under den administrative procedure og senere for Retten, hvorefter denne koncerns moderselskaber ikke kunne udøve en faktisk afgørende indflydelse på de pågældende datterselskaber som følge af deres manglende erfaring i T & D-branchen.
- 78 For det fjerde skal Arevas argumentation om en tilsidesættelse af retten til forsvar, for så vidt som selskabet ikke har kunnet tage stilling til disse to angiveligt nye forhold, forkastes. Retten til forsvar kan under ingen omstændigheder være blevet tilsidesat, eftersom det følger af nærværende doms præmis 75, at Retten fremførte disse forhold som svar på selskaberne i Areva-koncernens egne argumenter.
- 79 For det femte skal Arevas argument om, at retten til forsvar blev tilsidesat, eftersom Retten pålagde selskabet at føre et umuligt bevis, som bestod i at forpligte det til at fremlægge et negativt bevis på dets manglende indblanding i dets datterselskabers adfærd, ligeledes forkastes som ubegrundet.
- 80 Rettens tilgang i forhold til de elementer, der var fremlagt af selskaberne i Areva-koncernen med henblik på at afkræfte formodningen om en faktisk udøvelse af en afgørende indflydelse, udgjorde nemlig ikke et krav om et umuligt bevis, når den ses i sin sammenhæng. Det fremgår af retspraksis, at det tilkommer de enheder, der ønsker at afkræfte en formodning om faktisk udøvelse af en afgørende indflydelse, at fremlægge ethvert bevis vedrørende de økonomiske, organisatoriske og retlige forbindelser mellem det pågældende datterselskab og moderselskabet, som de mener kunne påvise, at selskaberne ikke udgjorde én enkelt økonomisk enhed (dommen i sagen Elf Aquitaine mod Kommissionen, præmis 65).

81 Den omstændighed, at det er vanskeligt at fremlægge de nødvendige beviser for at afkræfte en formodning, indebærer ikke i sig selv, at denne formodning er uafkræftelig, især ikke når de enheder, over for hvilke formodningen gælder, er bedst til selv at eftersøge disse beviser i deres egen aktivitetssfære (dommen i sagen Elf Aquitaine mod Kommissionen, præmis 70).

82 I betragtning af det ovenstående skal Arevas første anbringende og selskaberne i Alstom-koncernens andet anbringendes andet led forkastes.

iii) Selskaberne i Alstom-koncernens andet anbringende fjerde led

83 Med det andet anbringendes fjerde led har selskaberne i Alstom-koncernen gjort gældende, at den appellerede dom er mangelfuldt begrundet, idet dens præmis 206 ikke gør det muligt at forstå dels hvorfor Kommissionen, uden at begrunde den omtvistede beslutning i denne henseende, kunne pålægge virksomheder bøder, skønt disse ikke længere udgjorde en økonomisk enhed på tidspunktet for vedtagelsen af den omtvistede beslutning, dels hvorfor den retspraksis, som disse virksomheder har henvist til, ikke er relevant.

84 I denne henseende skal det under hensyn til betragtningerne i nærværende doms præmis 49 og 50 blot fastslås, at Retten uden at begå en retlig fejl i den appellerede doms præmis 200 kunne undlade at kritisere Kommissionen for ikke i særlig grad at have begrundet beslutningen om at pålægge Alstom og Areva T&D SA en bøde til solidarisk hæftelse i betragtning af, at disse selskaber ikke længere udgjorde en enkelt økonomisk enhed på tidspunktet for vedtagelsen af den omtvistede beslutning, og at det af denne doms præmis 206 fremgår, at det ikke følger af retspraksis, at alene selskaber, som på det tidspunkt, da den bødepåbyggende beslutning blev vedtaget, dannede en enkelt økonomisk enhed, kan blive pålagt solidarisk at betale en bøde.

85 Selskaberne i Alstom-koncernens andet anbringendes fjerde led skal således forkastes.

86 Det følger heraf, at Arevas første anbringende samt selskaberne i Areva-koncernens andet anbringende, med undtagelse af dette anbringendes tredje led, som undersøges nedenfor, skal forkastes.

c) Selskaberne i Alstom-koncernens tredje anbringende om en tilsidesættelse af artikel 101 TEUF, bl.a. reglerne om tilregnelser af overtrædelser samt princippet om retten til en retfærdig rettergang og princippet om uskyldsformodning

i) Selskaberne i Alstom-koncernens tredje anbringendes første led

87 Med deres tredje anbringendes første led har selskaberne i Alstom-koncernen kritiseret Retten for, at den som led i anvendelsen af formodningen om faktisk udøvelse af en afgørende indflydelse, som den er foretaget i den appellerede doms præmis 84-110, fastholdt en definition af et moderselskabs udøvelse af en afgørende indflydelse på sit datterselskab uden nogen forbindelse med en faktisk adfærd på det pågældende marked, og at Retten derved gav denne formodning en uafkræftelig karakter.

88 De har især gjort gældende, at Retten ved at udlede en faktisk udøvelse af afgørende indflydelse af de organisationsmæssige, økonomiske og juridiske bånd mellem moderselskabet og et af dets datterselskaber, og ikke af præcise omstændigheder, der er knyttet til en vis faktisk adfærd på det pågældende marked, som Retten påstår at have gjort i den appellerede doms præmis 110, gik ud over hvad der er ret og rimeligt, idet den pålægger Alstom at føre et umuligt bevis, eftersom dette moderselskab kun kunne afkræfte den faktiske udøvelse af en afgørende indflydelse ved at nægte, at disse forbindelser fandtes, og dermed sin egen eksistens.

- 89 Det skal i den forbindelse først, i modsætning til, hvad selskaberne i Alstom-koncernen hævder, fastslås, at Retten ikke har udledt den faktiske udøvelse af afgørende indflydelse af de organisationsmæssige, økonomiske og juridiske bånd mellem moderselskabet og et af dets datterselskaber.
- 90 Det fremgår nemlig af den appellerede doms præmis 103, at Retten fastslog, at det bekræftes af de dokumenter, som Alstom fremlagde under den administrative procedure, at Alstom-koncernens direktion, underlagt Alstoms ansvar, deltog i tilrettelæggelsen af politikken på markedet hvad angik T & D-branchen, Alstom-koncernen og dens forskellige aktivitetsområder, og at direktionen til stadighed kontrollerede, at den nævnte branche og dens forskellige aktivitetsområder fulgte denne politik.
- 91 Som Kommissionen dernæst med føje har gjort gældende, er den i en situation, hvor formodningen om en faktisk udøvelse af en afgørende indflydelse finder anvendelse, idet den eventuelt indgår i en dobbelt-grundlag-metode såsom den, der er benyttet i det foreliggende tilfælde, ikke forpligtet til at godtgøre, at moderselskabet rent faktisk benyttede de organisationsmæssige, økonomiske og juridiske bånd mellem dette og dets datterselskaber til at påvirke den egentlige adfærd på det pågældende marked, eftersom en sådan forpligtelse ville fratage denne formodning sin virkning.
- 92 Som det fremgår af nærværende doms præmis 80 og 81, kan Retten endvidere ikke kritiseres for, at den på de faktiske omstændigheder anvendte en uafkræftelig version af denne formodning ved at pålægge Alstom at føre et umuligt bevis hvad angår de forhold, som selskabet fremførte for at afkræfte denne formodning.
- 93 Hvad angår foreneligheden af formodningen for faktisk udøvelse af en afgørende indflydelse med princippet om ret til en retfærdig rettergang og princippet om uskyldsformodning har Domstolen allerede fastslået, at denne formodning er proportionel med det forfulgte lovlige formål og dermed ligger inden for acceptable rammer, eftersom den netop har til formål at skabe en balance mellem vigtigheden af, på den ene side, målet om at bekæmpe konkurrencestridig adfærd, især i artikel 81 EF, og at hindre gentagelse heraf, og, på den anden side kravene i visse EU-retlige principper, såsom bl.a. principperne om uskyldsformodning, straffens personalitet, retssikkerhedsprincippet samt princippet om retten til forsvar, herunder princippet om parternes processuelle ligestilling. Det er bl.a. af denne grund, at den er afkræftelig (jf. i denne retning bl.a. dommen i sagen ENI mod Kommissionen, præmis 50, og dom af 18.7.2013, sag C-501/11 P, Schindler Holding m.fl. mod Kommissionen, præmis 107 og 108).
- 94 Selskaberne i Alstom-koncernens tredje anbringendes første led må derfor forkastes.

ii) Selskaberne i Alstom-koncernens tredje anbringendes andet led

- 95 Med deres tredje anbringendes andet led har selskaberne i Alstom-koncernen kritiseret Retten for at begået retlige fejl ved i den appellerede doms præmis 144-152 at tiltræde den omtvistede beslutning, for så vidt som den konstaterede, at Areva T&D Holding udøvede en afgørende indflydelse på T&D SA og Areva T&D AG i perioden fra den 9. januar til den 11. maj 2004. For at berettige Kommissionens vurdering lagde Retten i denne doms præmis 150 vægt på to forhold, som Areva allerede har kritiseret som led i det første anbringende, der er omtalt i nærværende doms præmis 65.
- 96 Det skal i den forbindelse fastslås, at de argumenter, som selskaberne i Alstom-koncernen i denne henseende har påberåbt sig, i vidt omfang overlapper dem, der er fremført af Areva som led i sidstnævntes første anbringende rettet mod de samme præmisser i den appellerede dom.

- 97 Domstolen har allerede forkastet disse argumenter i nærværende doms præmis 77 som led i besvarelsen af Arevas første anbringende, hvoraf fremgår, at Retten ved undersøgelsen af alle Arevas argumenter for at afkræfte formodningen om en faktisk udøvelse af en afgørende indflydelse har analyseret Arevas argumenter og med et nuanceret og forsigtigt ordvalg fundet, at disse ikke kunne godtgøre, at der ikke forelå en faktisk udøvelse af en afgørende indflydelse.
- 98 Retten pålagde herved, som det allerede er fastslået i nærværende doms præmis 80, 81 og 92, på ingen måde Alstom at føre et umuligt bevis, der gør formodningen om udøvelse af en afgørende indflydelse uafkræftelig.
- 99 Endvidere skal Alstoms argumentation, hvorefter Retten ligeledes kritiseres for at have foretaget en urigtig faktisk vurdering af disse to forhold, uden at selskabet har godtgjort nogen form for urigtig gengivelse heraf, forkastes.
- 100 Det følger heraf, at selskaberne i Alstom-koncernens tredje anbringende skal forkastes i sin helhed, eftersom dettes andet led heller ikke kan tiltrædes.

2. Anbringenderne om anvendelsen af reglerne om solidarisk hæftelse for betaling af bøder

- 101 Areva har med sit andet og tredje anbringende, og selskaberne i Alstom-koncernen har dels med deres andet anbringendes tredje led, dels med deres fjerde anbringende påberåbt sig flere retlige fejl, der følger af Rettens fortolkning og anvendelse af reglerne om solidarisk hæftelse for betaling af bøder pålagt af Kommissionen på forskellige juridiske personer, der holdes solidarisk ansvarlige, fordi de er en del af en og samme virksomhed, der er blevet fundet ansvarlig for at have overtrådt Unionens konkurrenceregler.
- 102 En første gruppe argumenter, som de appellerende virksomheder således har gjort gældende, vedrører den såkaldt »faktiske« solidariske hæftelse for betaling af de bøder, som Kommissionen pålagde Areva og Alstom i deres egenskab af successive moderselskaber for de datterselskaber, der havde overtrådt konkurrenceretten, og som Retten undlod at sanktionere, skønt den særligt var i strid med retssikkerhedsprincippet og princippet om individuelle straffe.
- 103 En anden gruppe argumenter, som appellanterne har udledt af en tilsidesættelse af de samme principper samt af artikel 7 EF og af begrundelsespligten, vedrører visse betragtninger i den appellerede dom om det indbyrdes solidaritetsforhold, nemlig alle de af Retten anførte principper, som fastsætter regler for fastsættelsen af bødens kvoteandele, der skal bæres af de solidarisk hæftende meddebitorer i deres indbyrdes forhold, når Kommissionen er fyldestgjort, efter at en af en eller flere af disse meddebitorer har betalt hele bøden.
- a) Argumenterne om den faktiske solidariske hæftelse, der er pålagt moderselskaberne Areva og Alstom
- i) Parternes argumenter
- 104 De appellerende selskaber har kritiseret Retten for at tilsidesætte retssikkerhedsprincippet og princippet om individuelle straffe, for så vidt som den ikke har rejst tvivl om Kommissionens anvendelse af reglerne for solidarisk hæftelse ved betalingen af bøder, eftersom Kommissionen pålagde Alstom og Areva en faktisk solidarisk hæftelse, idet disse to selskaber var successive moderselskaber for de datterselskaber, der havde overtrådt Unionens konkurrenceregler, skønt disse moderselskaber aldrig havde udgjort en samlet økonomisk enhed.

- 105 Areva har tilføjet, at Retten selv ligeledes tilsidesatte disse principper ved som led i sin fulde prøvelsesret at pålægge ændrede bøder, som ligeledes skabte en faktisk solidarisk hæftelse.
- 106 Selskaberne i Alstom-koncernen har gjort gældende, at denne faktiske solidaritet på den ene side skyldes den omstændighed, at beløbet på 25 500 000 EUR, der blev nedsat af Retten til 20 400 000 EUR, som blev pålagt Areva, og dets T & D-datterselskaber solidarisk, var en del af det beløb på 53 550 000 EUR, der blev nedsat af Retten til 48 195 000 EUR, som blev pålagt Alstom og dets tidligere datterselskab, Areva T&D SA, solidarisk, og på den anden side den omstændighed, at størrelsen på de maksimumsbeløb, som de successive moderselskaber kan holdes ansvarlige for, overstiger det beløb, som datterselskabet skal betale.
- 107 Denne teknik til denne såkaldte »flerleds«-fastsættelse af bøde medførte nemlig, at der blev etableret en faktisk solidarisk hæftelse mellem Alstom og Areva, eftersom det beløb, som Kommissionen rent faktisk inddrev hos et moderselskab, havde en direkte indflydelse på det beløb, som Kommissionen kunne gøre krav på over for det andet moderselskab, skønt disse selskaber aldrig havde været en del af samme virksomhed som omhandlet i Unionens konkurrenceregler. En sådan teknik gav endvidere heller ikke de pågældende virksomheder mulighed for at få utvetydigt kendskab til størrelsen på den bøde, hver af dem skulle afholde.
- 108 Retten bekræftede i sin dom af 13. september 2010, Trioplast Industrier mod Kommissionen (sag T-40/06, Sml. II, s. 4893), i et tilfælde med successive moderselskaber for datterselskaber, der havde overtrådt konkurrenceretten, som i det væsentlige var identisk med det foreliggende tilfælde, at en sådan fastsættelsesteknik i forhold til den ydre solidariske hæftelse er i strid med princippet om individuelle straffe og sanktioner.
- 109 Kommissionen har principalt gjort gældende, at de appellerende selskabers anbringender er nye og derfor skal afvises, for så vidt som de tilsigter at kritisere Retten for ikke at sanktionere Kommissionen for at have etableret en faktisk solidarisk hæftelse mellem moderselskaberne Areva og Alstom. Der er tale om anbringender, som disse selskaber ikke fremsatte i første instans, skønt de kunne have gjort det. Anbringenderne vedrørende reglerne om solidarisk hæftelse, der er gjort gældende for Retten, vedrørte udelukkende den egentlige solidariske hæftelse eller den solidariske hæftelse »*de jure*« mellem Areva T&D SA og begge dets successive moderselskaber, Areva og Alstom, som defineret i den omtvistede beslutning.
- 110 Vedrørende realiteten har Kommissionen subsidiært gjort gældende, at salget af Areva T&D SA i den pågældende overtrædelsesperiode medfører en dobbelt solidarisk hæftelse for dette datterselskab med hvert af dets successive moderselskaber. Selv om den metode, der er anvendt til at organisere den solidariske betaling, medfører et muligt overlap af de beløb, som Areva og Alstom opkræves, medfører denne metode ikke, at disse selskaber direkte og i snæver forstand gøres solidarisk ansvarlige for hinanden. Ud fra et retsligt synspunkt er udelukkende hvert moderselskabs solidariske ansvar med det overførte datterselskab nemlig af betydning.
- 111 Såfremt et datterselskab holdes solidarisk ansvarligt med successive moderselskaber, er det på ingen måde i strid med EU-retten at beregne den bøde, disse skylder, på grundlag af et samlet grundbeløb, der er identisk med det grundbeløb, der er pålagt datterselskabet. I modsætning til hvad de appellerende selskaber har gjort gældende, bekræftede Retten i præmis 74 i dommen i sagen Trioplast Industrier mod Kommissionen lovligheden af denne metode, som i øvrigt ville være mere fordelagtig for de pågældende moderselskaber end andre metoder, der kunne anvendes i disse tilfælde.

ii) Domstolens bemærkninger

– Formaliteten

- 112 Kommissionen har fremsat en formalitetsindsigelse mod de appellerende selskabers argumenter om den faktiske solidariske hæftelse, som Kommissionen pålagde mellem moderselskaberne Areva og Alstom, idet den har gjort gældende, at de appellerende selskaber ikke havde fremsat disse argumenter i stævningen i første instans. I første instans kritiserede disse selskaber blot den solidariske hæftelse *de jure* mellem Areva T&D SA og hvert af dets successive moderselskaber. Der er således tale om nye anbringender, som skal afvises under en appel.
- 113 Det fremgår i denne forbindelse af fast retspraksis, at såfremt en part fik adgang til for første gang for Domstolen at fremføre et anbringende, der ikke var blevet fremført for Retten, ville det være ensbetydende med at give parten adgang til at forelægge Domstolen en mere omfattende tvist end den, der blev forelagt Retten. Under en appel har Domstolen i princippet kun kompetence til at tage stilling til Rettens bedømmelse af de anbringender, der er blevet behandlet for den (dommen i sagen Alliance One International og Standard Commercial Tobacco mod Kommissionen, præmis 111).
- 114 Et argument, som ikke er blevet fremført i første instans, udgør imidlertid ikke et nyt anbringende, der skal afvises under appellen, hvis det blot udgør en uddybning af den argumentation, der blev fremført som led i et anbringende fremført i stævningen for Retten (jf. i denne retning bl.a. dommen i sagen Siemens m.fl. mod Kommissionen, præmis 287).
- 115 Som generaladvokaten i det væsentlige har bemærket i punkt 117-120 i sit forslag til afgørelse, skal det fastslås, at Alstom i sin stævning for Retten som led i sit andet anbringende om en tilsidesættelse af reglerne om solidarisk hæftelse for betaling af bøder, der bl.a. følger af retssikkerhedsprincippet og princippet om individuelle straffe, påberåbte sig en argumentation, der udtrykkeligt kritiserede teknikken for bødefastsættelsen, der bestod i at lade størrelsen af den bøde, som Areva blev holdt solidarisk ansvarlig for med sine gamle T & D-datterselskaber, være omfattet af den bøde, som Alstom blev holdt solidarisk ansvarlig for sammen med Areva T&D SA.
- 116 Selv om Alstom dermed ikke udtrykkeligt for Retten fremførte klagepunkter rettet mod Kommissionens etablering af en »faktisk« solidarisk hæftelse, skal det fastslås, at selskabet ud fra samme retslige grundlag som det under appellen anvendte udtrykkeligt kritiserede den teknik, der var baggrund for denne solidariske hæftelse. Alstoms argumentation om denne faktiske solidariske hæftelse udgør således ikke et nyt anbringende, der skal afvises under appellen, eftersom det blot udgør en uddybning af den argumentation, der blev fremført som led i et anbringende fremført i stævningen for Retten.
- 117 Hvad angår Areva skal det fastslås, at dette selskab for Retten fremførte et anbringende om tilsidesættelse af reglerne om solidarisk hæftelse, der følger af retssikkerhedsprincippet, som falder delvist sammen med grundlaget for det anbringende, der er fremført under appellen, og som kritiserer den faktiske solidariske hæftelse. Selv om dette anbringende fremført i første instans i sig selv kun vedrørte den solidariske hæftelse *de jure* mellem Areva T&D SA og Alstom, følger det ikke desto mindre heraf, at Areva som led heri rejste spørgsmål om den solidariske hæftelse, der blev pålagt Areva T&D SA med hvert af dets successive moderselskaber.
- 118 Som Areva endvidere har gjort gældende, pålagde Retten som led i udøvelsen af sin fulde prøvelsesret en bøde under anvendelse af en »flerledet« metode til beregning heraf. Det følger heraf, at Retten således baserede sig på denne metode, hvorfor argumentet om den faktiske solidariske hæftelse, der følger af anvendelsen af denne metode, stammer fra den appellerede dom, og at det som led i en appel kan anfægtes, at det skulle være velbegrundet (jf. i denne retning dom af 10.4.2014, forenede sager C-231/11 P – C-233/11 P, Kommissionen mod Siemens Österreich m.fl. og Siemens Transmission & Distribution m.fl. mod Kommissionen, præmis 102 og den deri nævnte retspraksis).

119 Under disse betingelser kan den formalitetsindsigelse, som Kommissionen har rejst, ikke tages til følge.

– Om realiteten

120 Det følger af retspraksis, at Kommissionen, når flere juridiske personer kan holdes personligt ansvarlige for deltagelsen i en overtrædelse af Unionens konkurrenceret, fordi de tilhørte en og samme virksomhed, som kan foreholdes denne overtrædelse, i henhold til artikel 23, stk. 2, i forordning nr. 1/2003 har beføjelser til at pålægge dem en solidarisk bøde (jf. i denne retning dommen i sagen Kommissionen mod Siemens Österreich m.fl. og Siemens Transmission & Distribution m.fl. mod Kommissionen, præmis 39-51).

121 Når Kommissionen beslutter at udøve disse sanktionsbeføjelser, kan den imidlertid ikke frit afgøre det ydre solidaritetsforhold og navnlig størrelsen af den bøde, som den kan kræve betalt i sin helhed af hver af de solidarisk hæftende meddebitorer (jf. i denne retning dommen i sagen Kommissionen mod Siemens Österreich m.fl. og Siemens Transmission & Distribution m.fl. mod Kommissionen, præmis 52 og 54).

122 Eftersom det EU-retlige begreb om solidarisk hæftelse for betaling af bøder blot er et udtryk for virkningen af virksomhedsbegrebet, stammer Kommissionens fastsættelse af den bøde, hvis fuldstændige betaling hver af de solidarisk hæftende meddebitorer kan afkræves, i et tilfælde som det foreliggende fra anvendelsen af dette virksomhedsbegreb (jf. i denne retning dommen i sagen Kommissionen mod Siemens Österreich m.fl. og Siemens Transmission & Distribution m.fl. mod Kommissionen, præmis 51 og 57).

123 Det skal i den forbindelse bemærkes, at traktaternes ophavsmænd valgte at benytte virksomhedsbegrebet til at udpege ophavsmanden til en overtrædelse af konkurrenceretten, som kunne straffes i henhold til artikel 81 EF og 82 EF, og ikke andre begreber såsom begrebet selskab eller juridisk person (dommen i sagen Kommissionen mod Siemens Österreich m.fl. og Siemens Transmission & Distribution m.fl. mod Kommissionen, præmis 42).

124 EU-lovgiver har endvidere anvendt det samme virksomhedsbegreb i artikel 23, stk. 2, i forordning nr. 1/2003 for at definere den enhed, som Kommissionen kan pålægge en bøde for at straffe en overtrædelse af Unionens konkurrenceregler.

125 Det følger af Domstolens faste praksis, at inden for Unionens konkurrencerets område omfatter begrebet »virksomhed« enhver enhed, som udøver erhvervsmæssig virksomhed, uanset denne enheds retlige status og dens finansieringsmåde. Dette begreb skal forstås som at skabe en økonomisk enhed, selv om denne enhed ud fra et retligt synspunkt udgøres af flere fysiske eller juridiske personer (jf. bl.a. dommen i sagen Kommissionen mod Siemens Österreich m.fl. og Siemens Transmission & Distribution m.fl. mod Kommissionen, præmis 43).

126 Endvidere er Kommissionen pålagt visse begrænsninger som led i fastsættelsen det ydre solidaritetsforhold, nemlig forholdet mellem Kommissionen og de forskellige personer, som virksomheden udgøres af, der kan pålægges at betale hele den bøde, som denne virksomhed pålægges.

127 Kommissionen skal således overholde princippet om individuelle straffe og sanktioner, der i overensstemmelse med artikel 23, stk. 3, i forordning nr. 1/2003 kræver, at størrelsen af den bøde, der skal betales solidarisk, fastsættes på baggrund af grovheden af den overtrædelse, der foreholdes den berørte virksomhed individuelt, og varigheden heraf (dommen i sagen Kommissionen mod Siemens Österreich m.fl. og Siemens Transmission & Distribution m.fl. mod Kommissionen, præmis 52).

128 I samme forbindelse skal Kommissionen ligeledes overholde retssikkerhedsprincippet, som kræver, at en retsakt vedtaget af EU-institutionerne skal være klar og præcis for at give de berørte personer mulighed for at få et nøjagtigt kendskab til de rettigheder og forpligtelser, der derved pålægges dem,

og handle derefter (jf. i denne retning bl.a. dom af 29.3.2011, forenede sager C-201/09 P og C-216/09 P, ArcelorMittal Luxembourg mod Kommissionen og Kommissionen mod ArcelorMittal Luxembourg m.fl., Sml. I, s. 2239, præmis 68).

- 129 I det foreliggende tilfælde skal det fastslås, at den metode, som Kommissionen valgte, og Retten tiltrådte, for at fastsætte den solidariske hæftelse mellem Areva T&D SA i sin egenskab af datterselskab og dets successive moderselskaber Alstom og Areva, og som består i at lade den bøde, som Areva og selskaberne i Areva-koncernen, hvoraf dette datterselskab var en del, være omfattet af den bøde, som Alstom og nævnte datterselskab hæfter solidarisk for, selv om der ikke i sig selv godtgøres en formel forbindelse vedrørende solidarisk hæftelse mellem de nævnte moderselskaber, ikke desto mindre i virkeligheden kan skabe de virkninger, der følger af en sådan forbindelse.
- 130 En sådan fastsættelse af det ydre solidaritetsforhold kan nemlig medføre, at et af moderselskaberne umiddelbart forpligtes til at betale Kommissionen den samlede bøde, som de successive moderselskaber til datterselskabet, der har overtrådt konkurrenceretten, skylder, skønt de pågældende moderselskaber aldrig har været en del af en og samme virksomhed i EU-konkurrenceretts forstand. Når Kommissionen er fyldestgjort efter den fuldstændige betaling af bøderne, kan dette moderselskab derefter, i givet fald ved et regressøgsmål for en national retsinstans, kunne kræve, at det andet moderselskab tilbagebetaler det disse bøder i overensstemmelse med sidstnævntes kvoteandele, som det er ansvarligt for, hvorved det udsætter sig for en risiko for det andet moderselskabs insolvens.
- 131 En sådan opbygning af den solidariske hæftelse er i strid med princippet om individuelle straffe og sanktioner, der er omtalt i nærværende doms præmis 127. Den giver nemlig Kommissionen mulighed for at kræve, at et af disse moderselskaber betaler en bøde for overtrædelser, der for en anden del af overtrædelsesperioden er pålagt en virksomhed, som den aldrig har været en del af, i dette tilfælde den virksomhed, som det andet moderselskab er en del af, og ikke for den solidarisk hæftende virksomheds kvoteandel, som den var en del af, da denne virksomhed begik overtrædelsen.
- 132 Selv om solidaritetsinstrumentet giver Kommissionen mulighed for at nedsætte risikoen for en eventuel insolvens hos et af de selskaber, der er en del af samme virksomhed, hvilket bidrager til formålet med dets handlings effektivitet og afskrækkelse inden for området for bekæmpelse af overtrædelser af konkurrenceretten (dommen i sagen Kommissionen mod Siemens Österreich m.fl. og Siemens Transmission & Distribution m.fl. mod Kommissionen, præmis 59), kan dette instrument endvidere ikke anvendes til at lade et selskab bære risikoen for et andet selskabs insolvens, når disse aldrig har været en del af samme virksomhed.
- 133 Når Kommissionen ønsker solidarisk at straffe et datterselskab, der har begået en overtrædelse med begge sine moderselskaber, som det successivt har dannet særskilte virksomheder med i overtrædelsesperioden, kræver dette princip, at denne institution separat for hver af de pågældende virksomheder fastsætter størrelsen af den bøde, der skal betales solidarisk af de selskaber, der er en del heraf, på baggrund af grovheden af den overtrædelse, der foreholdes hver berørt virksomhed individuelt, og varigheden heraf.
- 134 Det følger ganske vist ikke af princippet om individuelle straffe og sanktioner, at hvert selskab af den beslutning, som pålægger dem solidarisk betaling af en bøde sammen med et eller flere andre selskaber, skal kunne udlede den kvoteandel, som de skal bære i deres forhold til de solidarisk hæftende meddebitorer, når Kommissionen er fyldestgjort (dommen i sagen Kommissionen mod Siemens Österreich m.fl. og Siemens Transmission & Distribution m.fl. mod Kommissionen, præmis 66).
- 135 Dette princip kræver derimod hvad angår det ydre solidaritetsforhold, at hvert successivt moderselskab ved en sådan solidaritetsopbygning af en sådan beslutning, skal kunne udlede kvoteandelen for sin solidariske hæftelse for betalingen af den del af dets datterselskabs bøde, som det kan tilregnes, og som Kommissionen kan opkræve hos det.

- 136 Det skal i den forbindelse ligeledes fastslås, at den samlede størrelse af de bøder, som Areva og Alstom hæfter solidarisk for, nemlig henholdsvis 25 500 000 EUR, som Retten nedsatte til 20 400 000 EUR, og 53 550 000 EUR, som Retten nedsatte til 48 195 000 EUR, overstiger størrelsen af den bøde, som disse selskaber er pålagt solidarisk sammen med datterselskabet Areva T&D SA, nemlig 53 550 000 EUR, som Retten nedsatte til 48 195 000 EUR.
- 137 I en situation som den foreliggende er Arevas og Alstoms ansvar for den begåede overtrædelse som moderselskaber fuldt ud afledt af et datterselskab, som har tilhørt dem successivt (jf. analogt dom af 22.1.2013, sag C-286/11 P, Kommissionen mod Tomkins, præmis 43 og 49).
- 138 Det følger heraf, at det samlede beløb, som moderselskaberne pålægges at betale, ikke kan overstige det beløb, som datterselskabet er pålagt.
- 139 For så vidt som fastsættelsen af solidarisk hæftelse, som den er foretaget i den omtvistede beslutning og bekræftet ved den appellerede dom, endvidere ikke giver moderselskaberne mulighed for nøjagtigt at kunne fastslå beløbet for den bøde, de skal betale for den periode, hvor de er solidarisk ansvarlige med deres datterselskab for overtrædelsen, skal der ligeledes fastslås en tilsidesættelse af retssikkerhedsprincippet.
- 140 Denne retsusikkerhed kan ikke afhjælpes af en automatisk gældende regel om hæftelse for kvoteandele, som den af Retten i den appellerede doms præmis 215 fastsatte, hvorefter det, når det i Kommissionens beslutning om at pålægge flere selskaber en bøde, der skal betales solidarisk, ikke er fastslået, at visse selskaber inden for virksomheden er mere ansvarlige end andre for nævnte virksomheds deltagelse i kartellet i en bestemt periode, skal formodes, at de er lige ansvarlige, og at de derfor skal bære de samme kvoteandele for de beløb, som de hæfter solidarisk for.
- 141 Der er ikke fastsat en sådan regel i EU-retten (dommen i sagen Kommissionen mod Siemens Österreich m.fl. og Siemens Transmission & Distribution m.fl. mod Kommissionen, præmis 70 og 71). Denne regel vedrører endvidere under alle omstændigheder kun den indbyrdes fordeling af bøden mellem meddebitorer, når Kommissionen er fyldestgjort, og ikke fastsættelsen af den ydre solidariske hæftelse for de respektive beløb, som Kommissionen kan opkræve fra de juridiske personer, der var en del af hver af de virksomheder, som efterfulgte hinanden i overtrædelsesperioden.
- 142 Endelig kan Kommissionens argument, således som generaladvokaten har bemærket i punkt 141 i sit forslag til afgørelse, hvorefter Kommissionen kunne beregne bøden for det datterselskab, der begik overtrædelsen, og dets successive moderselskaber ved at fastsætte et enkelt grundbeløb, der er fastsat for datterselskabet, ikke rejse tvivl om konklusionen om, at Kommissionens definition af solidarisk hæftelse, som Retten tiltrådte, udgør en tilsidesættelse af retssikkerhedsprincippet og af princippet om individuelle straffe og sanktioner.

b) Argumenterne om den indbyrdes fordeling af bøden mellem de solidariske meddebitorer

i) Parternes argumenter

- 143 For det første har de appellerende selskaber kritiseret Retten for at have tilsidesat retssikkerhedsprincippet og princippet om individuelle straffe og sanktioner ved i den appellerede doms præmis 215 at finde, at hvert sanktioneret selskab, under hensyntagen til reglen om hæftelse for lige kvoteandele nævnt i nærværende doms præmis 140, af den omtvistede beslutning kunne udlede den kvoteandel af bøden, som det skulle bære i det indbyrdes forhold med andre solidarisk hæftende meddebitorer, eftersom en sådan regel, der finder automatisk anvendelse, er i strid med begrebet solidarisk hæftelse, som det er fastsat i EU-retten.

- 144 For det andet har de appellerende selskaber, under henvisning til reglen om ansvar på lige fod, gjort gældende, at Retten begik en retlig fejl ved i den appellerede doms præmis 236 at fastslå, at Kommissionen ikke delegerede beføjelsen til at afgøre deres respektive bidrag inden for rammerne af betalingen af bøden, til en national ret eller voldgiftsret. Når Kommissionen, som i den foreliggende sag, afholdt sig fra at fastsætte kvoteandelene, delegerede den stiltiende denne beføjelse til en tredjemand, nemlig en national ret eller en voldgiftsret, og tilsidesatte derved artikel 7 EF.
- 145 For det tredje har de appellerende selskaber gjort gældende, at Retten ved at forkaste deres argumenter om en tilsidesættelse af retssikkerhedsprincippet og ulovlig uddelegering af beføjelser i henhold til reglen om hæftelse for lige kvoteandele har tilsidesat sin begrundelsespligt, eftersom den herved ændrede indholdet af den omtvistede beslutning ved at tilføje den grunde, som i øvrigt er i strid med Kommissionens hensigter.
- 146 Kommissionen har gjort gældende, at anbringendet om en ulovlig uddelegering af beføjelser er nyt og derfor skal afvises, og at det under alle omstændigheder er ubegrundet, eftersom det er støttet på den urigtige forudsætning om, at Kommissionen havde beføjelse til at fastsætte de solidarisk hæftende meddebitorers kvoteandele i deres indbyrdes forhold. Kommissionen er derimod i det væsentlige enig i kritikken rettet mod reglen om hæftelse for lige kvoteandele, som Retten fastsatte i den appellerede doms præmis 215, men den har anmodet Domstolen om at ændre begrundelsen med henblik på at forkaste klagepunkterne om en tilsidesættelse af retssikkerhedsprincippet og princippet om individuelle straffe og sanktioner.
- ii) Domstolens bemærkninger
- 147 Indledningsvis forkastes Kommissionens formalitetsindsigelse mod selskaberne i Alstom-koncernens argumentation om en ulovlig uddelegering af sanktionsbeføjelser.
- 148 Da en part skal kunne anfægte alle de præmisser i en dom, som går ham imod, når Retten har forenet to sager og afsagt en enkelt dom, som tager stilling til alle de anbringender, som parterne har fremført ved Retten, kan hver især kritisere Rettens argumentation vedrørende anbringender, som for Retten kun er blevet fremført af sagsøgeren i den anden forenede sag (dom af 11.7.2013, sag C-444/11 P, Team Relocations m.fl. mod Kommissionen, præmis 34).
- 149 Vedrørende realiteten skal det hvad for det første angår de appellerende selskabers argumenter, som er rettet mod den appellerede doms præmis 215 og 236, fastslås, at disse er støttet på en formodning, som er anført i denne doms præmis 214, om, at Kommissionens beføjelser i henhold til artikel 23, stk. 2, i forordning nr. 1/2003 til at pålægge en bøde, som flere juridiske personer, der er en del af en og samme virksomhed, hæfter solidarisk for, omfatter enekompetencen til at fastsætte de kvoteandele for bøden, som de solidarisk hæftende meddebitorer skal bære i deres indbyrdes forhold efter betalingen af hele bøden, som fører til Kommissionens fyldestgørelse.
- 150 Ifølge appellanten har Retten begået en retlig fejl ved at tiltræde denne formodning.
- 151 Kommissionens sanktionsbeføjelser er begrænset til at fastsætte størrelsen af den bøde, som flere juridiske personer, der er en del af en og samme virksomhed, hæfter solidarisk for i forhold til Kommissionen, dvs. det ydre solidaritetsforhold, men omfatter ikke fastsættelsen af det beløb, som de solidarisk hæftende meddebitorer skal bære som led i deres indbyrdes solidaritetsforhold (dommen i sagen Kommissionen mod Siemens Österreich m.fl. og Siemens Transmission & Distribution m.fl. mod Kommissionen, præmis 58).

- 152 I mangel af en kontraktmæssig fastsættelse af meddebitorernes kvoteandele for en bøde, som de er blevet pålagt solidarisk, tilkommer det derimod de nationale retsinstanser at fastsætte disse kvoteandele under hensyn til EU-retten ved at anvende gældende national ret (dommen i sagen Kommissionen mod Siemens Österreich m.fl. og Siemens Transmission & Distribution m.fl. mod Kommissionen, præmis 62).
- 153 Det følger heraf, at Retten begik en retlig fejl, for så vidt som den i den appellerede doms præmis 215 i det væsentlige fandt, at det i mangel af konstateringer i den beslutning, hvorved Kommissionen pålægger flere selskaber en bøde, der skal betales solidarisk, hvorefter visse selskaber inden for virksomheden er mere ansvarlige end andre for den nævnte virksomheds deltagelse i kartellet i en given periode, måtte lægges til grund, at selskaberne havde et ansvar på lige fod og derfor den samme kvoteandel i de beløb, der pålagdes dem solidarisk (dommen i sagen Kommissionen mod Siemens Österreich m.fl. og Siemens Transmission & Distribution m.fl. mod Kommissionen, præmis 69).
- 154 Det følger ligeledes heraf, at Retten ikke kunne støtte sig på en sådan automatisk anvendelig regel om hæftelse for lige kvoteandele for i den appellerede doms præmis 216 og 236 at fastslå henholdsvis, at de straffede selskaber kunne få klart kendskab til de mulige økonomiske følger af pålæggelsen af den bøde, der skulle betales solidarisk, og at Kommissionen ikke havde uddelegeret sine sanktionsbeføjelser til en national retsinstans eller voldgiftsret.
- 155 Det skal imidlertid påpeges, at hvis præmisserne i en dom afsagt af Retten indeholder en tilsidesættelse af EU-retten, men konklusionen er berettiget af andre retlige grunde, bevirker en sådan tilsidesættelse ikke, at denne dom skal ophæves, og at præmisserne skal ændres (jf. i denne retning bl.a. dom af 9.9.2008, forenede sager C-120/06 P og C-121/06 P, FIAMM m.fl. mod Rådet og Kommissionen, Sml. I, s. 6513, præmis 187 og den deri nævnte retspraksis).
- 156 I betragtning af det ovenstående fremstår det således, at Retten i nævnte præmis 216 og 236 med føje åbenbart forkastede argumenterne om en tilsidesættelse af retssikkerhedsprincippet og Kommissionens ulovlige uddelegering af beføjelser.
- 157 Eftersom Kommissionen ikke har beføjelser til at foretage den indbyrdes fordeling af den bøde, der er pålagt solidarisk, kan det nemlig for det første ikke kræves, at hvert selskab af den beslutning, hvorved det pålægges en bøde, der skal betales solidarisk sammen med et eller flere andre selskaber, skal kunne udlede den kvoteandel, som de skal bære i forhold til sine solidarisk hæftende meddebitorer, når Kommissionen er fyldestgjort (dommen i sagen Kommissionen mod Siemens Österreich m.fl. og Siemens Transmission & Distribution m.fl. mod Kommissionen, præmis 66). Denne kvoteandel skal, når intet er fastsat ved kontrakt, fastsættes af en national retsinstans. Når denne kvoteandel ikke er fastsat i Kommissionens beslutning, hvorved en bøde pålægges solidarisk, kan den således ikke i sig selv udgøre en tilsidesættelse af retssikkerhedsprincippet.
- 158 Eftersom beføjelserne til at foretage den indbyrdes fordeling af den bøde, der er pålagt solidarisk, tilkommer en national retsinstans eller voldgift og ikke Kommissionen, kan det for det andet på ingen måde foreholdes Kommissionen, at den ulovligt har uddelegeret en sådan beføjelse ved ikke i den omtvistede beslutning at fastsætte de solidarisk hæftende meddebitorers kvoteandele som led i deres indbyrdes forhold.
- 159 Det følger af disse betragtninger, at de således fremførte anbringender under alle omstændigheder er åbenbart ubegrundede, og at appellen forkastes desangående af de retlige grunde, som er fremsat i nærværende doms præmis 157 og 158, der skal erstatte Rettens argumenter i den appellerede doms præmis 216 og 236.
- 160 For det andet og sidste skal argumentet om Rettens tilsidesættelse af begrundelsespligten ligeledes forkastes. Retten kan nemlig ikke foreholdes, at den har erstattet den omtvistede beslutnings begrundelse med sin egen. Retten havde nemlig som led i sin legalitetskontrol af denne beslutning

fuld ret til at forkaste de pågældende anbringender med støtte i sådanne grunde som den, der fastsætter reglen om hæftelse for lige kvoteandele, der finder automatisk anvendelse, selv om denne grund materielt har vist sig at være retligt urigtig.

- 161 I betragtning af det ovenstående skal det fastslås, at Arevas andet og tredje anbringende samt selskaberne i Alstom-koncernens andet anbringendes tredje led og fjerde anbringende er velbegrundede, for så vidt som de kritiserer Kommissionen og Retten for at have pålagt faktisk solidarisk hæftelse mellem Areva og Alstom og således at have tilsidesat reglerne om solidarisk hæftelse for betaling af bøder, der følger af retssikkerhedsprincippet og princippet om individuelle straffe og sanktioner.

3. Arevas fjerde anbringende om en tilsidesættelse af proportionalitetsprincippet og ligebehandlingsprincippet ved fastsættelsen af den bøde, selskabet er pålagt

i) Parternes argumenter

- 162 Areva har gjort gældende, at Retten som led i udøvelsen af sin fulde prøvelsesret skulle have vurderet, om den på Areva solidarisk pålagte bødes størrelse var proportionel i forhold til overtrædelsens grovhed og varighed, og om den var i overensstemmelse med ligebehandlingsprincippet. Ved anvendelse af disse principper burde Retten have nedsat det maksimale bødebeløb, som Areva blev holdt solidarisk ansvarlig for.
- 163 Den påberåbte tilsidesættelse af proportionalitetsprincippet følger af den omstændighed, at Areva for en overtrædelse af kun fire måneders varighed blev dømt til solidarisk hæftelse for et beløb, der svarer til ca. halvdelen af det beløb, som Alstom skal betale solidarisk for en overtrædelse, der varede i tolv år, eller næsten det dobbelte af den bøde, som Alstom skal betale alene for dets direkte deltagelse i kartellet i en periode på fire år.
- 164 Endvidere blev ligebehandlingsprincippet tilsidesat, da Retten opretholdt den omtvistede beslutning på trods af, at Kommissionen herved under hensyn til deltagelsen i den pågældende overtrædelse sanktionerede Areva meget hårdere end Alstom, selv om Alstom var et af de stiftende selskaber i kartellet, selv om den samlede varighed for Alstoms deltagelse i kartellet var 47 gange længere end Arevas, og selv om Alstoms omsætning var højere end Arevas.
- 165 Kommissionen har gjort gældende, at dette anbringende skal afvises, eftersom Areva bl.a. ikke har fremført det i første instans, og det heller ikke udgør et anbringende vedrørende grundlæggende retsprincipper, som Retten skulle have behandlet af egen drift. Hvad angår realiteten har Kommissionen gjort gældende, at fastsættelsen af Arevas bøde ikke kan kritiseres, eftersom den bl.a. blev beregnet i henhold til retningslinjerne.

ii) Domstolens bemærkninger

- 166 Hvad angår dette anbringendes antagelse til realitetsbehandling skal det, således som generaladvokaten har gjort i punkt 189 i sit forslag til afgørelse, indledningsvis fastslås, at selskaberne i Areva-koncernen for Retten ikke rejste noget anbringende om tilsidesættelse af proportionalitets- og ligebehandlingsprincippet, hvorved de påberåbte sig en ulovlighed på grundlag heraf i relation til den bøde, som Areva blev pålagt. Selv om det er korrekt, at disse selskaber for Retten påberåbte sig en tilsidesættelse af ligebehandlings- og proportionalitetsprincippet, vedrørte denne argumentation et helt andet spørgsmål, nemlig den solidariske hæftelse pålagt selskaberne Alstom og Areva T&D SA.
- 167 Der er således tale om et nyt anbringende, som i henhold til retspraksis nævnt i nærværende doms præmis 113 skal afvises som led i en appel for Domstolen.

- 168 Som generaladvokaten har bemærket i punkt 191 i sit forslag til afgørelse, udgør salget af Areva T&D SA til Alstom, selv om det fandt sted efter indleveringen af stævningen i første instans og af appelskriftet, endvidere ikke et nyt faktisk forhold, der kan begrunde, at dette anbringende kan antages til realitetsbehandling, eftersom det ikke er støttet på dette forhold.
- 169 Arevas fjerde anbringende kan imidlertid antages til realitetsbehandling, for så vidt som Areva med dette anbringende kritiserer Retten for ikke som led i udøvelsen af sin fulde prøvelsesret at have undersøgt, om den bøde, der var pålagt selskabet solidarisk med bl.a. Areva T&D SA, var ulovlig som følge af en påstået tilsidesættelse af proportionalitets- og ligebehandlingsprincippet, eller for at have begået en retlig fejl ved undersøgelsen heraf.
- 170 Som det er bemærket i nærværende doms præmis 118, kan et anbringende, som stammer fra den appellerede dom, fremføres som led i en appel.
- 171 Det skal i den forbindelse bemærkes, at Retten ud over legalitetskontrollen fastsat i EUF-traktaten har en fuld prøvelsesret, som den i overensstemmelse med artikel 261 TEUF er indrømmet i henhold til artikel 31 i forordning nr. 1/2003, og som giver den beføjelse til at erstatte Kommissionens skøn med sit eget og dermed at annullere, nedsætte eller forhøje den pålagte bøde eller tvangsbøde (jf. bl.a. dommen i sagen Siemens m.fl. mod Kommissionen, præmis 334, og dom af 19.12.2013, sag C-586/12 P, Koninklijke Wegenbouw Stevin mod Kommissionen, præmis 32 og den deri nævnte retspraksis).
- 172 Domstolen har imidlertid ligeledes fremhævet, at udøvelsen af den fulde prøvelsesret ikke svarer til en kontrol af egen drift, og at proceduren for Unionens retsinstanser er kontradiktorisk. Med undtagelse af spørgsmål om grundlæggende retsprincipper, som dommeren er forpligtet til at tage under påkendelse af egen drift, er det op til sagsøgeren at gøre anbringender gældende til prøvelse af den anfægtede afgørelse og at fremlægge oplysninger til støtte for disse anbringender (dommen i sagen Siemens m.fl. mod Kommissionen, præmis 335).
- 173 Domstolen har endvidere anført, at dette proceduremæssige krav ikke er i strid med reglen om, at det i forbindelse med overtrædelser af konkurrencereglerne påhviler Kommissionen at føre bevis for de fastslåede overtrædelser og for, at de omstændigheder, som udgør overtrædelser, faktisk foreligger. Det, der kræves af en sagsøger inden for rammerne af et søgsmål, er at identificere de omtvistede elementer i den anfægtede afgørelse, formulere klagepunkter i den henseende og at fremlægge bevismateriale, som kan udgøre tungtvejende elementer, til støtte for at bevise, at klagepunkterne er begrundede (dommen i sagen Siemens m.fl. mod Kommissionen, præmis 336).
- 174 Det forekommer således ikke, at Retten ved udøvelsen af sin fulde prøvelsesret, som den er foretaget i den appellerede doms præmis 318-323, har tilsidesat disse principper.
- 175 Retten har nemlig i de nævnte præmisser – efter i denne doms præmis 317 at have konstateret, at appellanternes anbringender om proportionalitets- og ligebehandlingsprincippet var velbegundede, for så vidt som Kommissionen som skærpende omstændighed som følge af en ledende rolle i overtrædelserne havde pålagt Alstom og selskaberne i Areva-koncernen en forhøjelse på 50% af deres bøders grundbeløb, svarende til den, der blev pålagt Siemens – ændret de bøder, som Alstom og Areva var pålagt solidarisk, ved at nedsætte denne forhøjelse til henholdsvis 35% og 20%.
- 176 Retten skulle i denne præcise sammenhæng ikke som led i udøvelsen af sin fulde prøvelsesret af egen drift undersøge andre anbringender, som eventuelt kunne fremføres mod størrelsen af den bøde, som Areva blev pålagt, som følge af en tilsidesættelse af proportionalitets- og ligebehandlingsprincippet, såsom de i dets appelskrift fremførte.

- 177 Det fremgår af fast retspraksis, at det ikke tilkommer Domstolen, når den træffer afgørelse vedrørende retlige spørgsmål som led i en appel, af billighedsgrunde at omgøre det skøn, som Retten har udøvet under sin fulde prøvelsesret vedrørende størrelsen af de bøder, som er pålagt virksomheder for overtrædelse af EU-retten. Det er således kun i det omfang, Domstolen måtte finde, at sanktionens størrelse ikke blot er upassende, men også så overdreven, at den bliver uforholdsmæssig, at det skal fastslås, at Retten begik en retlig fejl på grund af den upassende karakter af en bødes størrelse (dom af 30.5.2013, sag C-70/12 P, Quinn Barlo m.fl. mod Kommissionen, præmis 57).
- 178 Det skal i den forbindelse bemærkes, at det hvad angår den angiveligt upassende størrelse af bøden, som Areva blev pålagt som følge af, at selskabets deltagelse i den pågældende overtrædelse var kortvarigt, ikke forekommer, at størrelsen af den bøde, som Areva blev pålagt solidarisk, var så overdreven, at den var uforholdsmæssig.
- 179 Som Kommissionen har gjort gældende, blev dette beløb nemlig beregnet i henhold til det i retningslinjerne fastsatte. Det står i denne forbindelse fast, at den omstændighed, at Arevas deltagelse i kartellet kun var af meget kort varighed, blev afspejlet i den omstændighed, at bødens udgangsbeløb ikke blev øget som følge af overtrædelsens varighed, mens grundbeløbet hvad angår Alstom blev forhøjet med 155% som følge af dets deltagelse i dette kartel for en samlet varighed på 15 år og 8 måneder.
- 180 Den omstændighed, at Arevas deltagelse i nævnte overtrædelse var kortvarig, forringer ikke grovheden af den overtrædelse, som Areva blev foreholdt, således som det er afspejlet i bødeberegningen, navnlig ved fastsættelsen af grundbeløbet.
- 181 I henhold til artikel 23, stk. 3, i forordning nr. 1/2003 skal grundbeløbet fastsættes ud fra grovheden af den overtrædelse, der individuelt foreholdes den pågældende virksomhed, og varigheden heraf (dommen i sagen Kommissionen mod Siemens Österreich m.fl. og Siemens Transmission & Distribution m.fl. mod Kommissionen, præmis 52).
- 182 Under disse omstændigheder skal Arevas fjerde appelanbringende forkastes.

4. Alstoms femte anbringende om en tilsidesættelse af adgangen til effektive retsmidler

i) Parternes argumenter

- 183 I forbindelse med sit femte anbringende har selskaberne i Alstom-koncernen gjort gældende, at Retten i den appellerede doms præmis 223-230 tog fejl med hensyn til rækkevidden af anbringendet om tilsidesættelse af retten til adgang til effektive retsmidler og som følge deraf ikke tog stilling til det fremsatte anbringende.
- 184 I disse præmisser koncentrerede Retten sig om kravet om domstolskontrol, og mere præcist om den omstændighed, at Alstom og Areva T&D SA havde krav på domstolskontrol af den omtvistede beslutnings gyldighed gennem adgangen til effektive retsmidler. Arevas første anbringende fremført for Retten vedrørte friheden til at vælge at anlægge et søgsmål, hvilken blev begrænset af den solidariske hæftelse pålagt Alstom og Areva T&D SA.
- 185 Kommissionen har gjort gældende, at Retten i den appellerede doms præmis 223-230 besvarede den argumentation, som selskaberne i Alstom-koncernen fremsatte i første instans, behørigt.

ii) Domstolens bemærkninger

- 186 I modsætning til hvad selskaberne i Alstom-koncernen har gjort gældende, følger det af læsningen af den appellerede doms præmis 223-230, at Retten har besvaret Alstoms anbringende om en tilsidesættelse af retten til en effektiv domstolsprøvelse behørigt og ikke som led heri på nogen måde har misforstået rækkevidden af argumentationen fremført herved.
- 187 Efter i den pågældende doms præmis 224-227 at have henvist til relevant retspraksis fandt Retten i dommens præmis 228 med rette, at den solidariske hæftelse, som Kommissionens pålagde Alstom og Areva T&D SA, ikke krænkede den ret, som hvert af disse selskaber har, i deres egenskab af adressat for den omtvistede beslutning, til at underkaste sidstnævnte domstolskontrol af dens lovlighed gennem adgangen til effektive retsmidler garanteret ved EU-retten.
- 188 Selskaberne i Alstom-koncernen har gjort gældende, at retten ikke har truffet afgørelse om de begrænsninger i friheden til at vælge at anlægge sag, som følger af, at Alstom og Areva T&D SA blev pålagt en bøde solidarisk. Såfremt Areva T&D SA indgav et søgsmål, skulle Alstom således gøre det samme for at undgå at skulle betale hele den pålagte bøde, mens Areva T&D SA, såfremt selskabet ikke indgav et søgsmål, skulle betale denne bøde, og et søgsmål fra Alstom kunne ikke længere påvirke den samlede størrelse af nævnte bøde.
- 189 Det skal i den forbindelse fastslås, at disse begrænsninger blot er en uundgåelig følge af, at Alstom og Areva T&D SA blev pålagt en bøde, som disse selskaber skulle betale solidarisk. Selv om en sådan følge kan påvirke de solidarisk hæftende meddebitors strategi, medførte den ikke i sig selv en tilsidesættelse af retten til effektiv domstolsprøvelse. Hver meddebitor bevarede nemlig retten til og muligheden for at indgive søgsmål, hvilket både Alstom og Areva T&D SA i øvrigt har benyttet sig af, således som Retten ligeledes har konstateret i den appellerede doms præmis 228.
- 190 Det følger heraf, at selskaberne i Alstom-koncernens femte anbringende skal forkastes.
- 191 Det følger af gennemgangen af alle de anbringender, som de appellerende selskaber har påberåbt sig, dels at Arevas andet og tredje anbringende samt selskaberne i Alstom-koncernens andet anbringendes tredje led og fjerde anbringende skal tiltrædes, for så vidt som de kritiserer Kommissionen og Retten for at have pålagt en faktisk solidarisk hæftelse mellem Areva og Alstom og for således at have tilsidesat reglerne om solidarisk hæftelse for betaling af bøder, der følger af retssikkerhedsprincippet og princippet om individuelle straffe og sanktioner, dels at appellerne i øvrigt skal forkastes.
- 192 Heraf følger, at punkt 3, andet led, i den appellerede doms konklusion skal ophæves.
- 193 Eftersom sagen er moden til pådømmelse i henhold til artikel 61, stk. 1, i vedtægterne for Den Europæiske Unions Domstol, skal der træffes endelig afgørelse herom.
- 194 Det skal i den forbindelse fastslås, at bestemmelsen om solidarisk hæftelse, som den er foretaget i den omtvistede beslutnings artikel 2, litra c), svarer til den, som Retten fastholdt efter udøvelsen af sin fulde prøvelsesret og nedsættelsen af bøden i punkt 3, andet led, i den appellerede doms konklusion.
- 195 Eftersom de appellerende selskaber i første instans nedlagde påstand om annullation af den omtvistede beslutnings artikel 2, litra c), skal denne bestemmelse derfor annulleres af de samme årsager, som førte til ophævelsen af punkt 3, andet led, i den appellerede doms konklusion, som fremgår af nærværende doms præmis 129-142.
- 196 Endelig finder Domstolen i medfør af den fulde prøvelsesret, som den i overensstemmelse med artikel 261 TEUF er indrømmet i henhold til artikel 31 i forordning nr. 1/2003, at der vil blive foretaget en rimelig anvendelse af reglerne om solidarisk hæftelse, hvis bødernes størrelse fastsættes i

henhold til en metode, som, i modsætning til den af Kommissionen og Retten anvendte, overholder de regler om solidarisk hæftelse for betaling af bøder, der følger af retssikkerhedsprincippet og princippet om individuelle straffe og sanktioner.

¹⁹⁷ Det følger heraf under hensyn til de nye betegnelser for visse af de pågældende selskaber, som er omtalt i nærværende doms præmis 14, at Alstom skal pålægges en bøde på 27 795 000 EUR til solidarisk hæftelse med Alstom Grid SAS, og at Areva, T&D Holding og Alstom Grid AG skal pålægges en bøde på 20 400 000 EUR til solidarisk hæftelse med Alstom Grid SAS.

VI – Sagsomkostninger

¹⁹⁸ Ifølge procesreglementets artikel 184, stk. 2, træffer Domstolen, såfremt appellen tages til følge, og Domstolen selv endeligt afgør sagen, afgørelse om sagsomkostningerne.

¹⁹⁹ I henhold til procesreglementets artikel 138, stk. 1, der i medfør af samme reglements artikel 184, stk. 1, finder tilsvarende anvendelse i appelsager, pålægges det den tabende part at betale sagens omkostninger, hvis der er nedlagt påstand herom.

²⁰⁰ Ifølge samme reglements artikel 138, stk. 3, bærer hver part sine egne omkostninger, hvis hver af parterne henholdsvis taber eller vinder på et eller flere punkter. Domstolen kan dog i henhold til samme bestemmelse, hvis dette efter omstændighederne findes begrundet, beslutte, at en part, ud over at bære sine egne omkostninger, skal betale en del af modpartens omkostninger.

²⁰¹ Eftersom Arevas og selskaberne i Alstom-koncernens appeller delvist skal tiltrædes, skal Kommissionen dømmes til at bære sine egne omkostninger i forbindelse med både sagerne i første instans og med appelsagerne og betale en femtedel af omkostningerne afholdt af Areva og selskaberne i Alstom-koncernen i forbindelse med sagerne i første instans og med appelsagerne. Areva og selskaberne i Alstom-koncernen bærer fire femtedele af deres omkostninger i forbindelse med sagerne i første instans og med appelsagerne.

På grundlag af disse præmisser udtaler og bestemmer Domstolen (Fjerde Afdeling):

- 1) **Punkt 3, andet led, i konklusionen i dom afsagt den 3. marts 2011 af Den Europæiske Unions Ret, Areva m.fl. mod Kommissionen (forenede sager T-117/07 og T-121/07), ophæves.**
- 2) **Artikel 2, litra c), i Kommissionens beslutning K(2006) 6762 endelig af 24. januar 2007 om en procedure i henhold til artikel [81 EF] og EØS-aftalens artikel 53 (sag COMP/F/38 899 – Gasisoleret koblingsudstyr) annulleres.**
- 3) **For overtrædelserne fastslået i artikel 1, litra b)-f), i beslutning K(2006) 6762 endelig pålægges Alstom SA en bøde på 27 795 000 EUR til solidarisk hæftelse med Alstom Grid SAS, og Areva SA, T&D Holding SA og Alstom Grid AG pålægges en bøde på 20 400 000 EUR til solidarisk hæftelse med Alstom Grid SAS.**
- 4) **I øvrigt forkastes appellerne.**
- 5) **Europa-Kommissionen bærer sine egne omkostninger i såvel sagerne i første instans som appelsagerne og betaler en femtedel af de af Areva SA, Alstom SA, T&D Holding SA, Alstom Grid SAS og Alstom Grid AG afholdte omkostninger i sagerne i første instans og appelsagerne.**

- 6) Areva SA, Alstom SA, T&D Holding SA, Alstom Grid SAS og Alstom Grid AG bærer fire femtedele af deres egne omkostninger i sagerne i første instans og appelsagerne.**

Underskrifter